

CSÍZI ISTVÁN

ÉSZREVÉTELEK A MAGYAR FŐNEMESI CÍMEK XVI–XVII. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ

I.

Történetírásunk közismert ténye, hogy a XVI. században alapvetően átformálódott a magyar nemesi társadalom felsőnek nevezett rétege, illetőleg azok a keretek, amelyek ezt a csoportot alapvetően meghatározták. A folyamat eredményének lényegét az ezzel foglalkozó, vagy csak érintő munkák egyenlő jogalappal és alapvetően helyesen — bár kissé leegyszerűsítve — nevezik például a „nyugati típusú”, vagy a „tituláris” arisztokrácia kialakulásaként,¹ bár a leghatározottabb minden bizonnyal az „örökös főrendiség” fogalmának használata.

E kifejezést Schiller Bódog 1900-ban megjelent monográfiája, *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon* szilárdította meg a szakmai köztudatban. Schiller máig tartó „tekintélyét”, pontosabban munkája használhatóságát alaposságának, széles, részben addig kiaknázatlan forrásbázisra alapuló adatgyűjtésének köszönheti — joggal. Ami témánkat illeti, már maga a főrendiség szó használata elárulja Schiller koncepciójának lényegét: a nemesség felső rétegét, mint rendi csoportot tekinti, és — Timon Ákos tanítványaként nem véletlenül — jogi (alkotmányjogi) nézőpontból közelíti meg. A munka fő tétele, hogy az 1608. évi koronázás utáni I. törvénycikk jogilag is, tehát teljes érvényűen lezárt egy folyamatot, amelynek során a XVI. század második felében bizonyos külső, alaki kellékek (a főnemesi címek) kapcsolódtak hozzá meghatározott jogokhoz, kiváltságokhoz, és mindkettő családon belül örökölhető, így a család kihaltáig örökös lett. Az így kialakult csoport egyik legsajátosabb, kimondottan magyarországi meghatározója pedig a személyenkénti országgyűlési részvétel volt, ami még inkább megszilárdította e réteg rendi jellegét.

Az elképzelés igazolásához, amellet, hogy végigkövette a törvényhozásban való személyes részvétel történetét, Schillernek meg kellett töltenie tartalommal a szóban forgó törvénycikknek a mágnások rendjére vonatkozó, némileg bizonytalan fogalmát. Ő ezt az örökletes bárói és grófi címmel rendelkezőkre vonatkoztatta tette meg. Ezt követően már csak azt kellett bizonyítani, hogy az országgyűlés-

1 Előbbire ld. pl. Neumann, 2007. 9. p., utóbbira: Pozsony vármegye, 9. p.

seken az uralkodó általi személyes meghívás folytán megjelent személyek mind-egyike bárói, vagy grófi címet viselt, tehát ezen a jogon lehetett jelen. Schiller ezt, — miután részletesen ismertette a két főnemesi cím magyarországi történetét (fejlődését) — már az 1583. évi diéta résztvevői esetében bizonyítottnak látta.²

Schiller munkája a kérdéskör minden fontos és kevésbé fontos vonatkozását érintette, ezért — a királyi tanácsra vonatkozó egyes megállapításai kivételével — a történetírás megelégedett az arra való hivatkozással.

A kérdéskörrel foglalkozó többé-kevésbé kurrens munkák közül így tett az utolsó nagy, áttekintőnek szánt Magyarország-történetnek 1987-ben megjelent, a Mohács utáni időszakot tárgyaló kötete, amely a korszak lenyomatától függetlenül szintetizálja a korábbi, a XIX. századig visszanyúló történészi és történetírói munkákat.³ A XVI. századdal és a XVII. század elejével foglalkozó részek, amellet, hogy számba veszik az arisztokráciába való bejutás útjait, a nemesség birtokviszonyait, magáról a fogalomról nem adnak egyértelmű meghatározást, a 'mágnás', 'uralkodó elit', 'nagybirtokos nemesség' meghatározások fordulnak elő a szövegben, továbbá a korra jellemző meghatározások, amelyek mibenlétéről azonban nem olvashatunk.⁴ A XVII. század első felét tárgyaló fejezetben az örökös főrendiség kialakulására már pontosabb meghatározások szerepelnek, de további fogalmak tisztázatlansága mellett. A fejlődést például úgy írja le a szöveg, hogy a XVII. század első felében a „feudális uralkodó osztály (...) a csúcson kialakítja az örökös főrendiség zárt testületét”, viszont a grófi címek elterjedésével két rétegre szakadt az „örökös bárók” csoportja, minek következtében „indokolt volt most már a bárók és a grófok együttesét új összefoglaló néven nevezni”, ami a 'mágnás' kifejezés lett. De a szövegben előfordul a „több nemzedék óta báró” kifejezés, anélkül, hogy tisztázná a báró fogalom éppen e korszakban megfigyelhető kettősségét. Az „örökletes báróság” (feltehetően az örökös főrendiség analógiája) itt nem „saját találmánya” a rétegnek, hanem I. Ferdinánd próbálkozása a magyar nemesség megnyerésére és udvari nemességgé tételére. Az utolsó időszakot tárgyaló fejezetnek a legegységesebb a fogalomhasználata és a leginkább óvatos megközelítésű, elsősorban a társadalmi réteg körülírására, mint definiatív meghatározására koncentrálva.⁵

2 Schiller, 1900. 313–314. p.

3 Ld. *Magyarország története*.

4 *Magyarország története*, 384–389. p. [Zimányi Vera], és 986–996. p. — különösen 988–990. p. [Makkai László].

5 *Magyarország története*, 1412–1424. p., különösen 1412–1414. p. [R. Várkonyi Ágnes].

Bár e konstrukció javarészt egyedi, a hivatkozások között megtalálni Schiller művét, és mivel mást nem a főrendiség kereteinek kialakulására vonatkozóan, ezért — a beszűrődő marxista szemléletől függetlenül — joggal tartható Schiller eredményei sajátos interpretációjának ezek az összefoglalások.

Az 1980-as évek óta azonban akadtak történészek, akik lényeges pontokon vizsgálták meg újra a kora újkori főnemesség történetét. Közülük Péter Katalin először a „barokk társadalom”-ról tartott előadásában⁶ foglalta össze a Schiller által is jelzett folyamatot, amelynek során, I. Ferdinánd uralkodásától kezdve, öröklődő rangok adományozásával alakították ki az uralkodók a mágnások rendjét, a társadalom vezető rétegét. Ugyanakkor a rangok öröklődése azt eredményezte, hogy alapvetően csak az első generáció kiválasztásában érvényesült a felsőbb akarat, maga az örökös főrendiség éppen az attól való függetlenséget jelentette.⁷ Mi több: később (a „barokk korszakban” is) csak az részesült rangemelésben, akit az arisztokrácia befogadott maga közé, ennek pedig a házassági kapcsolat volt a záloga.⁸ A rangemelések létrehozták a mágnások rendjét, amely Péter Katalin ekkori interpretációjában (társadalomtörténeti szempontból) nem más, mint egy „mindenki felett álló és mindenben uralkodó elit.”⁹ Az 1990-es évek közepén a szerző egy cikkében még tömörebben és világosabban foglalta össze a nemesség felső rétegének történetét, ekkor már egy lényeges ponton konkrétan megkritizálva Schiller elméletét.¹⁰

A nemesség és az arisztokrácia XVIII–XIX. századi története 1990 után új lendületet kapó első szisztematikus, kutatócsoport által végzett vizsgálatának eredményeit Pálmány Béla foglalta össze. Azonban — bár az vizsgált időszakot és az eredményeket nem lehetett elvonatkoztatni az előzményektől — ez a kutatás nem hozott sok újat a XVI–XVII. századok vonatkozásában, és a későbbi szakirodalom fényében az is jórészt zsákutcának bizonyult.¹¹

6 Péter, 1990. Mivel a tanulmány egy előadás írott változata, talán ezért nélkülözi a szakapparátust.

7 „Örökös főrendiségnek nevezik azt az intézményt, amelyben a társadalom csúcán álló elit az uralkodó akaratától függetlenül részese a közéletnek.” Péter, 1990. 78–79. p.

8 Péter, 1990. 79. p.

9 Péter, 1990. 79. p.

10 Péter, 1994. A cikk megállapításairól ld. alább. Meg kell jegyezni, hogy e jól megírt összefoglalás számos téves adatot tartalmaz.

11 Pálmány, 1997. Az általa vezetett kutatócsoport elsősorban a XVIII. századi viszonyokat vizsgálta, de korszakhatárnak 1686-ot jelölve ki, több (elsősorban adatgyűjtési) vonatkozásban kapcsolódott munkájuk a XVII. századhoz is (ld. a tanulmányban közölt táblázatokat: 51., 60.

Több mint két évtizede látott napvilágot Maksay Ferenc teljes spektrumra törekvő áttekintése a Mohács utáni földbirtokosokról, amelyet a XVI. század közepi birtokviszonyokat ismertető kiadvány bevezetőjében adott közre.¹² Mint az anyaggyűjtés jellegéből következik, megközelítése elsődlegesen a vagyonnak a birtokban kifejezett nagyságára, a birtokosokra vonatkozott, aminek következtében nem csak a nemességhez tartozókat érintette. A gyűjtött adatok alapján meg tudta határozni, illetve becsülni a birtokos társadalom tagjainak számát, a birtokok eloszlását, az egyes birtokosok és ezen keresztül családok birtokállományát. A birtokszerzés módjainak, a birtok ingó és ingatlanállományának és gazdálkodásának bemutatása után tér rá a szerző arra, hogy a társadalmi tagozódást, pontosabban saját rendszeréhez viszonyított rétegeit elemezze. Ez alatt Maksay elsődlegesen a rangbeli különbségeket értette, számos helytálló megállapítással, de pontos meghatározások nélkül.¹³ A nemesség felső rétege legfontosabb elkülönítő tényezőjének a királyi tanácsban való részvételt nevezte meg, de egyéb jellemzőik között még a banderiátusságot, és a 'dominus' megnevezést is felsorolta. Maksay nézőpontját persze mindenekelőtt az befolyásolta, hogy csak a XVI. század közepi arisztokráciát kellett bemutatnia, míg egyéb feldolgozások nagyobb időtávlatban és az új nemesi elit, örökös főrendiség kialakulásának perspektívájából tekintettek a korszakra. Mindenesetre Maksay megállapításai és az alátámasztásukra felhozott adatok (például az arisztokrácia utánpótlásáról) sokat segítenek a korszak viszonyainak és folyamatainak megértésében, akárcsak a rangbeli és a vagyoni hierarchia párhuzamosítása.¹⁴

és passim, illetve 1–3. sz. függelék 90–92. p.). Maga a tanulmány leginkább az adatgyűjtés eredményének ismertetése, amely azonban egyes részkérdésekben és az általános tendenciákat illetően is állást foglal. Külön foglalkozik a terminológia kérdésével, és az arisztokrata — középnyemes — kisnyemes elnevezések elvetésével a „feudális jognak”, „történeti valóságnak” megfelelő, a korhű elnevezéseken alapuló rendi csoportokat különböztet meg (uo. 45–46. p.). Az itt megadott rendi csoport többsége — mai fogalmaink szerint — nem természetes jogi személy, magánszemélyekről csak a köz-, és kismemesség esetében beszél, noha alább (21.) említi a főrendek személyes kiváltságait.

12 *Maksay*, 1990.

13 Az arisztokráciát, utóbb mágnásokat, alapvetően Schillerre támaszkodva mutatja be a szerző. Az örökletes főnemességet lényegében a korábbi arisztokrácia leszármazóinak tett címadományok által kialakult csoportnak tekinti, vö. *Maksay*, 1990. 32.p.

14 Ezekon túlmenően Maksay áttekintette a birtokokon élő és a birtokos társadalom más aspektusait, mint a házassági, rokoni kapcsolatok, műveltség, familiaritás és az életstílus, melynek keretében a címerekről is említést tesz, kiemelve azoknak a XV. század második felétől megnövekvő jelentőségét, ld. *uo.* 45. p.

Legújabbán Pálffy Géza kutatásai jelentettek nagy előrelépést a nemesség felső rétege korszakbeli történetének megismerésében. Mind egyes arisztokrata családok pályájának rekonstrukciója, mind az 1608-ig történt bárói rangemelések összegyűjtése és ennek alapján a bárói cím és fogalom változásának bemutatása fontos, új eredményeket jelentenek.¹⁵ Az arisztokrácia (ki)alakulása tekintetében is fontos eredmények köthetők a szerző nevéhez, elsősorban egyes családok történetének, pályáivének megrajzolása révén, továbbá a XVI. század vonatkozásában a katonai és az udvari szolgálat szerepének bemutatása terén.¹⁶

A fentiekben említett munkák az elmúlt bő negyedszázadból csak a legjelentősebbek azok közül, amelyek a XVI–XVII. századi főnemesség egészének leírásával, vagy meghatározásával átfogóbban foglalkoznak. Örvendetes tény, hogy a tárgyalt korszakbeli arisztokrácia kutatása folyamatosan szolgál új eredményekkel, elsősorban az egyes családok vonatkozásában. Különösen hasznos ezek közül a Péter Katalin vezette kutatócsoport munkássága, ugyanis az arisztokrácia nélkülözhetetlen, és eddig össze nem gyűjtött „alapadatait” kutatta fel, és tette elérhetővé.¹⁷

Az ismeretek ilyen nagyságrendű bővülése, illetve megújulása, átrendeződése azonban kérdéseket is felvet: újszerűeket és olyanokat is, amelyek állítólag már régen meg vannak válaszolva.

Mint a fentiekben is látható, az arisztokrácia XVI–XVII. századi történetével kapcsolatban majd minden munkában szerepel Schiller Bódog monográfiájára való utalás. Ennek ellenére kevesen gondolták át a Schiller által leírtakat, a koncepció lényege megkérdőjelezetlen maradt: a történeti leírásokban az örökös főrendiség létrejöttének és 1608-as „kodikációjának” ismertetése mellett rendre családoknak az arisztokráciába való be-, illetve kikerüléséről, tündökléséről és bukásáról olvashatunk. Ennek persze megvan a maga kétségbevonhatatlan oka és értelme, sematizáltságát viszont jól mutatja, hogy kevés kivétellel nincsenek tekintettel a szerzők a személyek és a család, illetve annak ágai különbözőségére.¹⁸ A szakirodalom és a forráskiadványok számának bővülése azonban kínálja a lehetőséget az

15 Legátfogóbban ld. Pálffy, 2009c. 9–18. p.

16 Pálffy, 2010.

17 Ld. *Arisztokrata adatbázis*.

18 Pl. az Apponyiakról rendre úgy ír a legtöbb munka, hogy a XVII. század elején ők is bekerültek a főnemesség, arisztokrácia soraiba, azt már nem veszik figyelembe, hogy hamarosan ki is kerültek onnan, ugyanis mindkét, a század első felében bárói címet kapott családtag ága néhány generációt követően kihalt, így a fennmaradt nemesi ágnek a következő században mintegy újra kellett kezdenie a felkapaszkodást. Még inkább áll ez a ritkábban említett Lónyayakra, és mint

összevetésre és ezáltal egyes eredmények pontosítására, vagy akár megkérdőjelezésére. Az alábbiakban elsőként a bárói cím kapcsán a címszerzések és a diéták résztvevőinek összevetése eredményeként felmerülő kérdéseket, illetve a mágnási réteg formálódását érintő szakirodalmi állítások jogosságát vizsgáljuk.

Ezzel kapcsolatban elsősorban az ébresztett kételyeket, hogy számos főnemesként számon tartott család címadományozása nem ismert, és különösen feltűnő ez olyan familiák esetében, amelyek tagjainak csupán grófi rangemeléséről tudunk, báróiról nem. Szerencsére napjainkban már óriási anyagot megmozgató kutatások vállaln állhatunk. A korszak országgyűlési résztvevőinek és rangemelésének összegyűjtése a fentiek fényében magától értetődően kínálja a lehetőséget a két csoport összevetésére, aminek alapján talán pontosabb képet sikerül kapnunk a korszak arisztokráciájáról, annak formálódásáról. A másik fontos témakör, amit érinteni szükséges az alábbiakban, az a grófi címszerzések története, mivel — bár egyre kevesebb a fehér folt — még mindig akadnak megválaszolatlan, vagy véleményünk szerint nem kellő körültekintéssel megválaszolt kérdések.

II.

A történeti szakirodalomban olvasható leírások megegyeznek abban, hogy a XVI. században a bárói cím, mint örökölhető rang uralkodói adományozása révén kezdett kialakulni az arisztokrácia azon kerete, amely a XX. századig fennmaradt. A folyamat fő elemeit és számos részletét Schiller Bódog tárta fel vonatkozó művében,¹⁹ és ezt a kutatás sokáig nem is kérdőjelezte meg, vagy egészítette ki lényegesen, erre irányuló próbálkozások csak az utóbbi időkben történtek. Egyfelől Péter Katalin fogalmazott meg kritikát Schiller gondolatmenetének egy lényeges pontjával kapcsolatban, másfelől Pálffy Géza egészítette ki, és pontosította a folyamat leírását azzal, hogy az eddigi legteljesebb listáját közölte a bárói címet szerzetteknek,²⁰ valamint szélesebb összefüggéseiben is bemutatta a bárói címadományozások 1608-ig terjedő történetét.²¹

a Perényiek példáján látható az ágak el nem különítése más családok címszerzésének megítélésében is zavarokat okoz.

19 Schiller, 1900. 262–288. p.

20 Legutolsó közlése: Pálffy, 2010. 169–173. p.

21 Pálffy, 2009c, Pálffy, 2010. 167–168. p.

Péter Katalin a már idézett rubiconbeli cikkében az egyik központi gondolatát kérdőjelezte meg Schiller azon levezetésének, amelyben a bárói cím ki-, avagy átalakulása kapcsán a méltóságviselő bárók és az örökletes címet viselők közötti összefüggést magyarázza. Péter szerint ugyanis az örökös főrendiség nem a „méltóságviselők státusának kiterjesztését jelentette”, mivel ez esetben „a főrendiség kialakulása az uralkodó elit felhígulását hozta volna magával.”²² Azonban jobban megnézve Schiller érveit kitűnik, hogy ez nem elégséges cáfolat. A kutatást újra és újra megtévesztik a különböző fogalmakra használt azonos szavak és fogalmak által jelölt dolgoknak a változása. Tény, hogy a bárói méltóság (mi több: hivatal — officium), és az örökletes bárói cím, illetve rang (honor) nem vált azonosná. De Schiller nem állított mást, mint hogy a méltóságviselő bárók (egy-egy) előjogait adományozta az uralkodó az öröklődő bárói rangra emeléskor, kezdve a vörös viasszal való pecsételés jogától a „Magnificus” cím használatáig.²³ Ugyan gondolatmenete helyenként elnagyolt, nehéz nem észrevenni, hogy a mágnások, (úgy mint azok, akiket ’nagyságos’-ként szólítottak meg), valamint az országos és udvari főméltóságviselők kiváltságai megegyeztek.²⁴ Más tekintetben pedig természetes, hogy a méltóságok csak a hivatalok, pozíciók, vagy az azt egyszerre betöltők számának növelésével hígulhattak volna fel, (mint később például a tanácsosi cím esetében előfordult). Erre azonban az országos és udvari főméltóságok esetében nem került sor, így a „hagyományos”, „igazi” bárói hivatalok valamelyikének birtoklása a főnemességen belüli magasabb pozíciót jelentett, tehát az arisztokrácia nem annyira felhígult, mint inkább differenciálódott.²⁵ Talán nem véletlen, hogy a kezdeti, a bárósággal való azonosítása az öröklődő címeknek, a mágnásság fogalma felé fordult.

22 Péter, 1994. 19. p. A tanulmány szakapparátus nélkül, ismeretterjesztő folyóiratban került közlésre, — ettől függetlenül, mivel ismereteink szerint ez az egyetlen forma, ahol a szerző ezen gondolatai napvilágot láttak, tartjuk szükségesnek idézését — a szerző feltehetően a Schiller, 1900. 268., és következő oldalakon kifejtettekkel polemizál.

23 Schiller, 1900. 268–277. p. A megszólításbeli különbségekre ld. uo. 276. p. 54. jegyz.

24 A *barones seu/et magnates* kitétel, a két fogalom együttjárása a törvényszövegekben stb. szépen mutatja ezt.

25 Mivel azonban az országos és udvari főméltóságok továbbra sem voltak örökölhetőek, ezért adott egyfajta dinamizmust a belső rétegződésnek. A XVII. századtól, a hagyományos mágnásság eltűnésétől kezdve általánosságban elmondható, hogy az országnagyi, tanácsosi, főispáni méltóságokat, helyeket főnemesek viselték, de nem minden főnemes viselt ilyen pozíciót, sőt az is előfordult, hogy egy-egy főnemesi család akár generációkon keresztül sem (pl. Horváth-Kissevith, rozsályi Kun, stb.). A főnemesség ilyen rétegződéséről nem rendelkezünk áttekintéssel, bár a szakirodalom többször érintette a kérdéskört, ld. Domikovits-Pálffy, 2010.

Ennek a folyamatát tekintette át újabban Pálffy Géza, kimutatva, hogy hogyan vezettek a XVI. század folyamán a bárói címadoományozások a mágnásság fogalmának átalakuláshoz. Megváltozott, átalakult az öröklődő bárói címmel rendelkezők, illetve a címadoományozás megnevezése, azaz, hogy miként azonosították előbb a báróság fogalomkörével, majd hogyan vált mégis azonossá a XVI. század végére a mágnásság fogalmával.²⁶ Ahogyan Péter Katalin fogalmaz: „...a mágnásoknak a középkor végén még meglehetősen bizonytalan körvonalú rendje kapott a rangemelésekkel szilárd meghatározást.”²⁷ Pálffy Géza elméleti megállapításai mellett, illetve alapjául az eddigi legteljesebb formában gyűjtötte össze az 1526–1608 közötti bárói címadoományozásokat. Az eredményeket kezdetben úgy értékelte, miszerint a „XVI. századi fejlődési folyamat eredményeként tehát a névleges bárókból (*barones solo nomine*) így alakult ki fokozatosan a Magyar Királyság mágnásainak rendje (*ordo magnatum*).”²⁸ Utóbb azonban a folyamat leírása jóval árnyaltabb megfogalmazást kapott, amely szerint — egybecsengően a Schiller Bódog és Péter Katalin által írottakkal — a XVI. század végére a báróvá tétel a nagyságos titulus adományává vált, és így alakult ki véglegesen a mágnások csoportja.²⁹

Az alábbiakban azonban látható lesz, hogy az öröklődő főnemesi címek, a báróvá tétel, és a nagyságos titulus adományozása fogalmak mögött kialakult gyakorlata döntő tényező volt ugyan a magyarországi arisztokrácia formálódásában, de más időtávon.

Áttekintve a XVI. században lezajló folyamatokat kétségtelen, hogy a névleges bárók, bárófiak helyét, helyzetét, kiváltságait a mágnásság „vette át”, annak a nagyságos címmel, mint kiváltsággal élők feleltethetők meg, de úgy, hogy a mágnások csoportja nem kapott meg mindent a névleges bárókat jellemző tulajdonságok közül, miközben a csoportot alkotó elemek (családok, személyek) szinte teljesen kicserélődtek.

Ez azonban a középkor végi előzmények áttekintése nélkül kevésbé tűnik nyilvánvalónak, és a folyamat fenti interpretációjából következően az a benyomás alakulhat ki, miszerint a mágnásság teljesen új jelenség volt a XVI. század végén. Pedig az eddigi kutatási eredményekből egyértelmű, hogy a középkor végén létezett egy olyan csoport, amelynek tagjait mágnásnak (is) nevezték, bár

26 Pálffy, 2009c 10–18 p., uő. 2010. 167–168.p.

27 Péter, 1994. 19. p.

28 Pálffy, 2009c 18. p.

29 Pálffy, 2010. 167. p.

meghatározásuk nem teljesen ellentmondásmentes.³⁰ Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy egyrészt nem volt kizárólagos jelzője az adott csoportnak, másrészt maga a csoport sem volt minden tekintetben pontosan körülhatárolható. Kubinyi András kapcsolódó eredményei alapján ugyanis a középkor végén mágnásnak tekintették — de nevezték „bárófiaknak”, „úrfiaknak”, „természetes báróknak” és „név szerinti báróknak” is — azokat, akiknek valamely felmenőjük, vagy ők maguk bárói méltóságot viselt korábban, és jelentős vagyonnal rendelkezett, viszont az örökletes bárói címet nyert családokat nem.³¹ Azonban míg az első ismérv jól meghatározott, és kellően adathozható, addig a második jóval bizonytalanabb — részletesebb vizsgálat erre vonatkozóan még nem született.³² Ezen bizonytalanságok ellenére a középkor végének valós jelenségéről van szó. Az is kétségtelen azonban, hogy a XVI. század folyamán alapvetően megváltozott a csoportot képező tényező: már nem a valamely tisztségviselőtől való származás és vagyon volt a bizonytalan, vagy legalábbis nem pontosan meghatározható ismérv, hanem az uralkodói kegy birtoklása, a kifejezetten erre vonatkozó uralkodói adomány. A bárói címet nyerők pályaképe pedig arra utal, hogy a vagyon sem játszott minden esetben akkora szerepet, mint korábban.

Mindeközben, az arisztokrácia kereteinek változásával együtt az azt alkotó családok is jelentősen kicsérélődtek, az újak esetében pedig egyáltalán nem lehet kimutatni a középkor végi bárófi-ság ismérveit. A Mohács után bárói címet szerettek közül egy sincs, akinek felmenője országos főméltóságot viselt volna, de az udvari főméltóságok esetén sem mutatható ki ilyen. Ugyanakkor, amíg az új arisztokraták a XVI. században — Nádasdy Tamás és Thurzó Elek (aki nem is szerzett öröklődő főnemesi címet) kivételével — nem jutottak az országos fő-

30 Míg a 'báró' szó és fogalom két (illetve adott esetben több) fajta jelentésével a kutatás régóta tisztában van (ld. pl. *Bónis*, 1948. 484–485. p.), addig a mágnások fogalmának meghatározása Kubinyi András munkáiban sem konstans. Például Fügedi Erik monográfiájának recenziójában a korabeli arisztokráciát két csoportra osztotta: a ténylegesen bárói tisztet betöltőkre, továbbá a tényleges bárók és családjaik leszármazottainak, — a bárófiak, akik egyben a legnagyobb birtokosok voltak „a természetes, a név szerinti bárók, a mágnások” — csoportjára (*Kubinyi*, 1973. 755. p.). Későbbi, a témát érintő tanulmányaiban ez az utóbbi réteg úgy szerepel, mint egyfajta második bárói réteg, akiket egyre gyakrabban neveztek a korban mágnásoknak (*Kubinyi*, 1988. 151. p., *Kubinyi*, 1994. 290. p.).

31 *Kubinyi*, 1988. 150–152. p. Utóbbi kitétel ellentmond annak, hogy a korszakban a névleges, vagy természetes bárók azok lettek volna, akiket az uralkodó címadományozással báróvá emelt, ahogyan azt *Schiller*; 1900. 272. p., illetve újabban *Pálffy*; 2012. 167. p. írja.

32 A vagyon, illetőleg a földbirtok szerepére az arisztokrácia formálódásában ld. még *Schiller* fejtegetéseit *Schiller*; 1900. 200–206. p., és Maksay Ferenc elemzését, *Maksay*; 1990. 1–8. p.

méltóságok közé,³³ addig az udvari főméltóságok között már többüket megtalálni, azonban mindig címszerzésüket követően, esetleg — inkább a század vége felé — azzal egy időben.³⁴ Ez pedig két fontos tényre utal: egyrészt az új arisztokráciába szinte kizárólag és egyre inkább címadományozás révén lehetett bejutni, és ezt követően nyílhattak meg az „igazi bárói” méltóságok az egyes személyek előtt. A század utolsó két évtizedének azon esetei, amikor egyszerre lett valaki tisztségviselő és „természetes” báró szintén ezt erősíti: méltóságviselő báróként elvárt volt a bárói cím viselése, és a bárói hivatal már nem tette mágnássá az azt viselő leszármazóit.

A folyamat eredményeként, mindamellet, hogy keretei kezdtek megszilárdulni, az arisztokrácia nagyrészt átalakult és megújult: Schiller Bódog nyomán a történeti leírások azt sugallják, hogy ez az örökös főrendiség kereteiben, a mágnásság fogalomkörében, annak megváltozásával együtt, történt meg: a XVI. század végére létrejött, és a 1608-ban kodifikációt nyert a mágnások rendje, amelyet örökletes bárói (és grófi) címekkel rendelkezők alkottak.

E (hipo)tézist Schiller Bódog az 1583. évi országgyűlés résztvevőinek példáján igazolta,³⁵ szélesebb körben azonban nem. Ha azonban áttekintjük a jelenleg rendelkezésre álló forrásokat és adatgyűjtéseket, számos problémával szembesülünk, ha a fentebb vázolt paradigma felől közelítjük a jelenségeket.³⁶ Ezek szerint ugyanis 1583, de 1608 után mindenképpen igaznak kell lennie, annak, hogy minden, a diétára meghívott mágnásnak rendelkeznie kellett bárói, vagy grófi cím-

33 Nem számítva a horvát-szlavón báni méltóságot, amely e tekintetben kilóg a sorból, ld. pl. a zágrábi püspökök kinevezését, vagy a kettős megbízatást, *Fallenbüchl*, 1988. 74–75. p.

34 Adatokat ld. *Fallenbüchl*, 1994., *Arisztokrata adatbázis*; Nyáry Ferenc — bárói cím: 1535, főlovaszmester: 1545.; gersei Pethő János 1561–1577 — bárói cím: 1549; Czobor Imre 1578–1581, bárói cím: 1573 k.; Krusith János főudvarmester 1575–1581, bárói cím: 1570; Révay Mihály főajtónálló 1577–1587, bárói cím: 1537; Istvánffy Miklós főajtónálló 1599–1615, — bárói cím: 1582; Forgách Simon főpohárnok: 1587–1599, — bárói cím: 1560. Egy évben, de előbb a bárói cím, majd a főkamarási: Pálffy Miklós. Egyszerre: Illésházy (*Pálffy*, 2009b. 864. p.), Thurzó (*Pálffy*, 2011. 77. p.). Nagyjából a század közepéig előfordul, hogy egregius kap ilyen tisztséget, de belőlük és közvetlen leszármazóikból (ha voltak), vagy rokonaikból valamiért nem lett báró, ld. cserneki Dessewffy János főudvarmester (1554–1568), Pekry Lajos étekgódmester (1546–1551). Egyébként az országos és udvari főméltóságokat mágnások töltötték be. János király tisztségviselői társadalmi háttere ettől jelentősen eltérő.

35 *Schiller*, 1900. 313–314. p.

36 Mint alább látható lesz, a kérdések egy része megválaszolható a paradigma határain belül, de más részük nem.

mel. A rendelkezésre álló adatok összehasonlítása alapján azonban a helyzet nem ilyen egyértelmű, kérdés, hogy forráshiány, vagy valami más áll a háttérben.

Amennyiben összevetjük, hogy a diétákra személyesen meghívott világiak — tehát elvben (különösen 1608 után) az örökös főnemesi címek birtokosai — az egyes országgyűlésen mágnásként való szereplése hogyan viszonyul címszerzésükhöz — egyáltalán nem meglepő módon — két alapvető esettel találkozunk: vagy tudunk címszerzésről a diétai részvételt megelőző időből, vagy nem. Az utóbbi csoportba tartozó esetek az érdekesebbek, ezeket alaposabban megvizsgálva a csoport még tovább bontható. Vannak olyan családok, személyek, amelyek bárói címe nem, pusztán grófi ismert, mások esetében pedig egyáltalán nem tud a szakirodalom címadományozásról. Amennyiben csak egy személy, egyszeri országgyűlési részvételéről van szó, úgy több ok is felmerülhet, ám viszonylag nehezen bizonyíthatóan.³⁷ Azonban, ha az adatok arra utalnak, hogy valamely család bírta a részvételi jogot, úgy joggal feltételezhető a mágnások közé való tartozás. Ez utóbbi eseteket érdemes jobban körüljárni.

Az, hogy nem minden főnemesi jogokkal élő család címszerzésére van adat, nem ismeretlen a szakirodalom előtt, a hézagok pótlására azonban csak legújabbban történt kísérlet, azon esetek feltárásával együtt, amelyeknél egyáltalán nem történt bárói címszerzés. Ennek pontos számbavételére, és különösen értékelésére azonban nem került sor.³⁸

A fehér foltok kiszínezéséhez meg kell keresni azt, hogy az országgyűlésen részt vevő mágnás, vagy családja mikor kapott örökletes főnemesi címet. Ennek

37 Ld. például Kékedy Zsigmond (1634), „C[omes] Sedenko a Lompack” (1630), Kemény Jánosné özvegyének követei (1662), Kátay István (1618, 1619), *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

38 Péter Katalin alapvetően jól közelíti meg a kérdést, amikor azt írja, hogy a mágnások közül „néhány rendkívül előkelő familia” nem rendelkezett a század végére rangemeléssel. Ők azok, akik „olyan nyilvánvalóan az egyszerű nemesek felett álló előkelők voltak, hogy nevetséges lett volna erről diplomát kiállítani.” Péter, 1994. 19. p. Más kérdés, hogy az általa példaként hozott családok közül ez nem mindegyikre igaz. Pálffy Géza a 1608-ig történt bárói címadományokat összefoglaló táblázatában, illetve annak jegyzeteiben (Pálffy, 2010. 169–173. p.) már szerepel a korabeli mágnásságot alkotó összes csoport: a bárói címet nyertek (közöttük néhányan olyanok, akiknek címadománya konkrétan nem ismert, de valószínűsíthető), az osztrák vagy német bárósággal rendelkező magyar nemesek, a Horvát Királyság középkori grófi címmel rendelkező családai, illetve azok, akik „szintén a középkorból »hozták« a *magnificus* titulust” (uo. 173. p.). Az utóbbi, valamint a nem adatolható diplomával rendelkezők kivételével e kategóriák már Schillernél is szerepelnek (Schiller, 1900. 312–314. p.), csakhogy az ő koncepciójába nem fért bele a középkori „puszta” nagyságos cím továbbélése.

legbiztosabb forrása a kiváltságot adományozó diploma, ennek hiányában azonban a mágnáság külső jeleit kell keresnünk.

A mágnások közé való tartozás jele bizonyos kiváltságokkal való élés volt, mint az országgyűlésen való személyes részvétel, királyi meghívást követően, a vörös viasszal való pecsételés, és a nagyságos cím használata.³⁹ Valamely személyről akkor állítható tehát, hogy a nagyságosok közé tartozott, ha vele kapcsolatban ezek elmondhatóak.

Bár a XVI. században (a későbbi korokkal ellentétben) a vörös viasz használata még jól láthatóan összefüggött a címszerzéssel, mégis egyszerűbb a nagyságos megszólítás meglétének vizsgálata. Ugyan elég jól dokumentált a szakirodalomban a diéták résztvevőinek köre is, a XVI. században a meglévő listákkal kapcsolatban még nem mindenütt lehet teljességről szó, arról nem is beszélve, hogy oklevelek, levelek gyakrabban születtek, mint ahogy az országgyűlés összehívására került.

Ám a 'magnificus' jelző használata előfordulásának is megvannak a maga buktatói. Már a középkorban teljesen általános szokás volt, akár iratokban — nyilván szóban is —, akár például síremlékek esetén, hogy — elsősorban a magasabb állású, vagy vagyonosabb személyeket feljebb tisztelték annál, mint ami megillette őket.⁴⁰ A helyzet később sem változott, a tapasztalat szerint szinte senki sem volt kivétel ez alól, sem a magánszemélyek, sem a hiteleshelyek, de még a nagybírák kancelláriái által kiadott iratok esetében sem lehetünk teljesen bizonyosak abban, hogy a helyes, az egyén valódi rangjának megfelelő megszólítást használták.⁴¹ Egyedül a Királyi Kancellária esetében tehető fel, illetve állítható nagy bizonyossággal ez, ugyanis az uralkodónak (illetve kancelláriájának) tudnia kellett az egyes személyek rangbeli állását — lévén az adományok a királytól származtak —, másfelől nem kellett feleslegesen udvariaskodnia, netán hízelegnie alattvalóinak. Ezért a bárói címadományozások gyakorivá válását követően (az 1540-es évektől), ha egy korábban egregiusként megszólított, vagy jelzett személyt a kancelláriai kiadványok úgy neveznek magnificusnak, hogy közben nem viselt országos, illetve udvari főméltóságot, minden valószínűség szerint

39 Schiller, 1900. 269–270. p., Kubinyi, 1994. 290. p.

40 Enge-Lővei, 1992. 54. p.

41 Ld. pl. Schiller, 1900. 276. p. 54. jegyz. A jelenség az élet számos területén megfigyelhető, külön érdekesek a síremlékeken megnyilvánuló „rejtett rangemelés” esetei, amit Mikó Árpád figyelemreméltó tanulmányban tárt fel, ld. Mikó, 2010.

címadományozás áll a háttérben.⁴² Azon esetekben, amelyeknél valaki egyszerre lett országnagy, és kapott bárói címet (pl. Pálffy Miklós, Illésházy István, Thurzó György) persze más források, lehetőleg a rangemelő és tisztséget adományozó diploma szükséges a rangemelés tényének bizonyításához.

1563–1687 között az országgyűléseken részt vevő mágnások családjainak többsége esetében a címszerzés megelőzi az első részvételt.⁴³ Néhány család esetében utólagos, és ekkor kizárólag grófi címadományról van szó (Balassa, Bánffy, Batthyány, Czobor, Csáky, Drugeth, Keglevith, Listhius, Széchy). Vannak ugyanakkor családok, amelyek címszerzéséről semmilyen adat sem áll rendelkezésre, sőt sok esetben jóformán a családról sem, noha a jelek szerint családi kiváltság volt az országgyűléseken való személyes megjelenés.⁴⁴ Elfeledettségük oka fel-

42 Ehhez ld. még a bárói cím kitételének mellőzését *Schiller*; 1900. 274–276. p. Ez a vizsgálati módszer természetesen nem új, használta már Schiller, illetve újabban részben Pálffy Géza is. Ide értendők az alábbiakban az osztrák, vagy a birodalmi főnemesi címek, amelyeket a XVI. században a Magyar Királyságban is elismertek (ld. *Schiller*; 1900. 281–282. p. és uo. 64. jegyz., újabban: *Pálffy*, 2010. 173. p. 18. sz. táblázat jegyzete). A főnemesség magyarországi kereteinek megszilárdulása után azonban ez a szokás eltűnt. Az indigena családokat viszont nem vettem figyelembe.

43 Ezek: Alaghy, Amadé, Andrassy, Apponyi, Bakith, Balogh, Barkóczy, Bercsényi, Bosnyák, Bossányi, Büdy, Choron, Cziráky, Daróczy, Delisimanovich, Dersffy, Dobó, Dóczy, Draskovich, Erdődy, Esterházy, Fánchy, Forgách, Gall, Gregoriánczy, Hedly, Horváth-Kissevith, Hosszútóthy, Hölgyi, Illésházy, Istvánffy, Jakusith, Joó, Jurisith, Károlyi, Kasztellánffy, Kerechényi, Kéry, Koháry, Konszky, rosályi Kun, Lippay, Listhius (Liszthy), Lónyay, Majthényi, Makár, Malakóczy, Mérey, Monaky, Móricz, Nadányi, Nádasdy, Nattl, Nyáry, Orllé, Orsich, Ostrosith, Paksy, Pálffy, Palocsay-Horváth, Pázmány, Perényi, Pethe, Pethó, Petróczy, Pográny, Pongrácz, Prépostváry, Rákóczi, Ráttkay, Révay, Sárkány, Sennyiei, Serényi, Somogyi, Székely, Szunyogh, Thököly, Thuróczy, Thurzó, Török, Újfalussy, Viczay, Vízkelethy, Zay, Zichy. A Wesselényi család tagjai 1608 után állandó résztvevői a diétáknak, főnemesi címüket Báthory István lengyel király adományozta 1582-ben. Egyes esetekben előfordulnak anakronizmusok, tehát ismert címszerzést megelőző országgyűlési szereplés, amely ellentmondások feloldása alaposabb kutatómunkát igényelne. Például Bakách Farkas 1630-ban kapott bárói címet, Sándort az 1625. évi diétán a bárók és mágnások között sorolják fel; Berényi Györgyöt az 1642. évi meghiúsult országgyűlésen megjelent mágnások között említik, de bárói címét csak 1655-ben kapta; Bocskai Miklóst a felső-magyarországi megyék mágnásai között jegyezték fel 1608-ben, de címét csak 1638-ban nyerte; (a család másik ágának tagja, Bocskai György 1569-ben feltehetően tanácsos címe miatt került a névsorba). Ezen, és a következő két lábjegyzet adatainak forrása az *Arisztokrata adatbázis. Főrendház*, illetve *Rangemelések* része. Thelegdy Mihály 1583-as mágnások közötti említése még magyarázatra szorul, annál is inkább, mivel ezzel Schiller Bódog is adós maradt, vö. *Schiller*; 1900. 314. p.

44 Egészen bizonyosan csak azon családok esetében feltételezhető a főnemesi cím, amelyek több tagját, esetleg valamely férfi családtag özvegyének követét is feljegyezték meghívotként, vagy

tehetően gyors, a főnemesség soraiban egy–három generációt követő, kihalásuk (pl. Héderváry, Megyery, Mikulith). Akadnak ugyanakkor olyan személyek is, akik esetében alaposabb vizsgálatra szorulna a részvétel oka.⁴⁵ Tovább színesíti a képet egyes, az erdélyi nemességhez sorolható személyek, családok megjelenése az országgyűlésre meghívott, vagy azon részt vett mágnások csoportjában a XVII. század folyamán.⁴⁶

E csoportok közül az utóbbival nem érdemes foglalkozni, mivel nem valószínű közvetlen kapcsolata a vizsgált rendszerrel. Ezért elsőként azon családokat tekintjük át, amelyek címszerzéséről nem, vagy csak közvetve tud a szakirodalom. Ezek közül el kell különíteni azokat, amelyek tagjai 1608-at követően nem szerepelnek az országgyűlési névjegyzékeken, akár a család kihalta, akár egyéb ok miatt, ezen családok, személyek (Alapy,⁴⁷ Tahy⁴⁸) címszerzése ugyanis témánk szempontjából nem bír döntő jelentőséggel. Viszont a XVII. századi diétákon a mágnások között részt vevő, illetve meghívott személyek esetében adománylevél hiányában is joggal feltételezhető a címszerzés. Mivel éppen ezért a rangemelés időpontja bizonytalan, ezért az alábbiakban nem időrendben, hanem a családnevek ábécé-rendjében tekintjük át ezen eseteket.

A Héderváry család két tagja, István és János (illetve István jogán özvegye) az 1634 és 1662 közötti országgyűlések résztvevői között voltak.⁴⁹ A nagy múltú, elsősorban Nyugat–Magyarországon birtokos familia a XVI. század első felében fontos szerepet játszott az ország történelmében, — utoljára —, Héderváry III. Ferenc nádorfehérvári bán, a vár elvesztője révén. Ő jelentős pozíciója mellett számottevő birtokállománnyal, és nagyapja, a nádor, III. Lőrinc által őseitől örökölt presztízzsel is rendelkezett, nem csoda, hogy következetesen magnificusként

résztevőként egy vagy több diétán, ld. Héderváry, Mágóchy, Megyery, Melith, Mikulich, Czikuliny, veglai Horváth, Gyulaffy, Kékedy, Lipcsey, Orehóczy, Paczoth, Vajnovich, Varkocs.

45 Ld. fentebb 37., 44. jegyzetek.

46 Ld. Gyulaffy (1618–1655), Haller (1630, 1642), Kapy (1634, 1655, 1662), Kemény (1662), Kendy (1618–1637), Rhédey (1621–1622), *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház. Az erdélyi arisztokrata családok országgyűlési részvétele arra utal, hogy egyenrangúnak tartották őket a magyarországi mágnáscsaládokkal, de az egyes, általában eseti meghívások oka, háttere alaposabb kutatásokat igényelne.

47 Ld. Pálffy, 2010. 170. p.

48 Schiller, 1900. 282. p. 64. jegyz.

49 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

említik a források.⁵⁰ Vele azonban kihalt a nádori ág, és a családot I. Imre főlovászmester unokája, Osvát leszármazói vitték tovább. Ők a nádori ágnál szerényebb — és egyre fogyatkozó⁵¹ — vagyonnal és elismertséggel rendelkeztek, ennek megfelelően következetesen egregius megjelöléssel élnek velük kapcsolatban az egykorú szövegek, a XVI. század utolsó évtizedéig.⁵² 1591-ben VIII. János fia VIII. István azonban már nagyságosként tűnik föl.⁵³ Ennek azonban sajnos ellentmond, hogy az 1608. évi diétán az egyszerű nemesek között jegyzeték fel a nevét,⁵⁴ mégis talán ő az, aki változást hozott családjá társadalmi állásába, hiszen két, komolyabb karriert befutó fia is magnificusként van említve.⁵⁵ Mivel országos tisztséget egyik családtag sem viselt, ezért feltehető, hogy bárósiság áll a megszólítások megváltozása mögött, de annak közelebbi körülményei egyelőre nem határozhatóak be.

Minden bizonnyal bárói címmel bírt a Lipcsey család legalább egy-két generációja, de erről a szakirodalom nemigen tud, sőt még a család azonosítása is megkérdőjelezhető, pedig valószínű, hogy a nagylucei Lipcsey családról van szó.⁵⁶ Ez a hallgatás azért is meglepő, mivel a XVI. század végén — a minden

50 Ld. MNL OL A 57. I. 91. és 101. (1528), *Héderváry Okl.* I. 554. (1524), uo. II. 164. (pozsonyi káptalan, 1548).

51 Ld. *Héderváry Okl.* II. LXVI–LXVII.

52 A Mohács utáni évtizedekben Lőrinc és György voltak a család meghatározó tagjai, egregius címzésükre ld. pl.: *Héderváry Okl.* II. 91. (1536); MNL OL A 57 II. 108. (1545); uo. II. 179. (1546); Apjuk, VI. István Győr megyei alispán szintén következetesen vitézlóként szerepel, ld. *Héderváry Okl.* II. 31 (1531); uo. II. 50. (1532); uo. II. 89. (1536). Így egy évszázaddal később minden bizonnyal tévesen emeli a kancellária Istvánt és fiát, Lőrincet a mágnások közé, vö. MNL OL A 57 XII. 95. (1658.12.14): „*fidelem nostrum Magnificu[m] Laurentiu[m] filiu[m] Magnifici itidem quonda[m] Stephani de Hédervára*”; továbbá „*Anna, filia Magnifici ci quondam Stephani Senioris Hederuari, de eodem*,” — MNL OL A 57 XV. 524. (1673. január 28.). V. Lőrinc fia VIII. Jánosra ld. MNL OL A 57 XIX. 50. (1578. október 7.): *Egregio Joanni Hederwarj de eodem Hederwára*”; és uo. IV. 316. (1582): „*Anna consors Egregij Joannis de Hederwara*”.

53 „*in personis fidelium nostrorum magnificorum Laurentii Rewaj, Stephani Hederwarj, ac pueri Emerici Czobor*” — Rudolf király, Pozsony, 1591. október 21., *Héderváry Okl.* I. 208.

54 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendház

55 IX. István: „*magnifici domini Stephani de Hederwara*”, győri káptalan, 1635. október 13., *Héderváry Okl.* I. 243.; IX. János későbbi scopi püspök: „*reverendus et magnificus dominus Joannes de Hederuara, abbas Sircensis*” pozsonyi káptalan, 1650. augusztus 17., *Héderváry Okl.* I. 281.

56 *Nagy*, 1857–1868. VII. 121–123. p.

bizonytal a családhoz tartozó — Lipcsey János vagyona alapján nem a legutolsó birtokosnak számíthatott a Magyar Királyságban.⁵⁷

A kutatás a diploma hiányában egy törvénycikk alapján 1572 előttre tette Mágóchy Gáspár bárói címszerzését.⁵⁸ A Királyi könyvek adatai viszont tovább szűkítik a kört, egy három éves intervallumra: 1567. szeptember elején még egregius, 1570. augusztus közepén már magnificus a megszólítása két, e tekintetben egymást követő királyi oklevélben.⁵⁹

A XVII. század egyik ismert személyiségét, Megyery Zsigmondot elsőként az 1634. évi diétára hívják meg a bárók és mágnások között.⁶⁰ Az előző évben egy nádori oklevélben már magnificusként szerepel,⁶¹ míg egy hiteleshelyi iratban 1630-ban még csak egregius,⁶² így nem zárható ki, hogy e közé a két időpont közé esik bárói címszerzése.

Mágóchy Gáspárhoz hasonlóan a Melith család esetében is csak a címszerzés terminus ante quem-je ismert, ami 1603.⁶³ Egyelőre ezt a dátumot csak minimálisan sikerült behatárolni: Melith Pál 1580-ban még vitélz, egy harangfelirat — ami persze nem feltétlenül autentikus forrás — szerint 1599-ben már nagyságos volt.⁶⁴

A személynököt a korban hagyományosan nem tekintették országnagynak, a XVII. században azonban a főrendek közé kerülésnek egyik tipikus útja ezen a tisztségen keresztül vezetett.⁶⁵ Minden bizonytal ez történt Mikulich Tamás

57 Dávid, 2001. 662. p.

58 Schiller, 1900. 313. p.; Pálffy, 2010. 170. p.

59 „*egregy Andree et Caspari juniori Magochy...*” — Bécs, 1567. szeptember 3., MNL OL A 57 III. 894.; illetve „*magnificus Caspar Magochy comes comitatus Thornen[sis] ac Consiliarius n[oste]r*” — Speyer, 1570. augusztus 18., uo. III. 971. p. Az 1569-es országgyűlésen a bárók és mágnások csoportjában volt jelen, de ez lehet, hogy tanácsosi címének volt köszönhető, vö. *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

60 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

61 „*Mag[nifi]cum Sigismundu[m] Megyery*” — Esterházy Miklós nádor, Nagyheflány, 1633. július 5., MNL OL A 57 IX. 475.

62 „*Egregy Sigismundi Megyery*” — vasvári káptalan, 1630. február 14., MNL OL A 57 XV. 313.

63 Pálffy, 2010. 171.

64 A csengeri református templom legrégebbi harangjának felirata: „*Magn[ificus] Paul[us] Melith Sac[rae] Caesar[ae] Reg[ia]eque Ma[giest]r[at]is Capitan[us] ... curavit 16a novemb[ris] a[n]no D[omi]ni 1599*” — ld. Patay, 1998. 363. p.

65 Ld. pl. Cziráky Mózes, Orossy (Oroszy) György, Hölgy Gáspár, Orbán István esetét, *Arisztokrata adatbázis*. Rangemelések. Magyar bárói rangemelések.

esetében is. Ő 1633-ban került ebbe a méltóságba, és kezdetben természetesen egregius megjelöléssel szerepel neve az oklevelekben. Először a császári káptalan egy iratában bukkan fel nagyságosként 1635-ben.⁶⁶ Mivel az utolsó fellelt vitézlőként való említése 1634 márciusából való,⁶⁷ nem elképzelhetetlen, hogy bő egy éves időszakra szűkíthető bárói címszerzésének ideje. Az sem zárható ki azonban, hogy a káptalan által használt megnevezés túlzó, de ebben az esetben is 1637. január elejéig nagy valószínűséggel megkapta a bárói címet, amikor is uralkodói oklevél nevezi így.⁶⁸

Balassa Anna, böki Paczoth Ferenc özvegye három országgyűlésen is képviseltette magát,⁶⁹ ennek ellenére férjének, illetve annak családjának a mágnások közé tartozására nem utal más adat.⁷⁰

Nopsici Varkocs György felmenői a Szapolyaiakhoz, illetve Erdélyhez köthetők, ezért feltehetően ő kapott Magyarországon bárói címet, hiszen legalább már 1604-ben nagyságos,⁷¹ az 1608. évi országgyűlésen pedig a felső-magyarországi mágnások között sorolják fel.⁷²

66 „Mag[nifi]cus d[omi]nus Thomas Mikulich de Bukonuoc...” — Zágráb, 1635. május 1., MNL OL A 57 X. 98.

67 „egregy Thomae Mikulith de Bukonocz...” — II. Ferdinánd, Bécs, 1634. március 16., MNL OL A 57 VIII. 39.

68 Regensburg, 1637. január 6., MNL OL A 57 VIII. 165.

69 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

70 Ld. MNL OL A 57 passim, különösen: „Egregy quon[dam] Francisci Paczot de Beőky ex Generosa ac Mag[nifi]ca quon[dam] d[omi]na Anna Balassa de Gyarmath” — II. Ferdinánd, Bécs, 1629. március. 24., MNL OL A 57 VII. 836.

71 „Mag[nifi]cus d[omi]nus Georgius Varkocz de Nopsicz” — I. Rudolf, Prága, 1604. augusztus 28., MNL OL A 57 V. 923. A család leszármazása nem teljesen tisztázott (vö. Nagy, 1857–1868. XII. 64–65.), mindenesetre egy emberöltővel korábban Varkocs Miklós még csak vitézlőként, (igaz udvari szolgálatot teljesítő személyként) bukkan fel, ld. „Egregio Nicolao Warkocz de Nopsicz, dapifero suae Mafies[t]a[tis]” — I. Miksa, Bécs, 1573. október 9., MNL OL A 57 III. 1071.

72 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

Egyelőre — alaposabb kutatások hiányában — csak hozzávetőlegesen határozható meg az, hogy az Orehóczy,⁷³ Czikuliny,⁷⁴ veglai Horváth⁷⁵ családok mikor kerültek a főrendek közé.

Noha fentebb nem soroltuk e csoportba, mégis szólni érdemes a Bakith családról is. A Bakithok országgyűlési szereplése már Schiller Bódog figyelmét sem kerülte el, és mivel sikerült azonosítania Bakith Pál birodalmi bárói címét, ezért a kettőt össze is kötötte, megtaláltnak véelve a diétai részvétel okát.⁷⁶ A forrásokból kirajzolódó kép azonban nem ennyire egyértelmű. Bakith Pál az 1520-as években egyszer már nagyságosként bukkan fel,⁷⁷ de következetesen csak 1534–1535-ben nevezik a források magnificusnak.⁷⁸ Noha a hasonló karrier és szolgálat okán felvetődhet, hogy Nyáry Ferenchez hasonlóan magyar bárói címet (is) szerezhette Bakith Pál, a problémát a cím továbbvitelének kérdése okozza. A család ugyanis Pál testvérével, Péterrel, illetve annak leszármazóival folytatódott,⁷⁹ de őt sem testvére életében, sem az azt követő években nem említik még nagyságosként a források.⁸⁰ Ez 1543-ban változik meg, ebben az évben a kancelláriai oklevelek egyike az év első felében még csak vitézlőnek nevezi, egy másik az év októberében már nagyságosnak, és mindkét esetben a Pál által már viselt „laki”

-
- 73 Orehóczy Gáspár követe jelen van az 1662. évi diétán ld. *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.
- 74 A család tagjai már az 1630. évi országgyűléstől kimutathatóak a mágnások között, de a szakirodalomból csak a grófi címszerzés dátuma ismert (1706, *Nagy*, 1857–1868. III. 37–38.p.).
- 75 Veglai Horváth Gáspár elsőként az 1618. évi országgyűlésre hívja meg az uralkodó mágnásként (*Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.), de az esztergomi káptalan egy iratában már az előző évben nagyságosnak címzik, ld. „*Mag[nifi]cus d[omi]nis Caspar Horuath de Vegla*” — 1617. január 5., MNL OL A 57 VII. 534.
- 76 *Schiller*, 1900. 282. p. 64. jegyz.
- 77 1528-ban egy helyütt „*magnifico et strenuo*” (I. Ferdinánd, Esztergom, MNL OL A 57 I. 101.); másutt és az előző évben csak *egregius*, ld. I. Ferdinánd, 1527. november 26. , uo. I. 17. p.; 1527. december 6., uo. I. 26. p., és Prága, 1528. április 30., uo. I. 128. p. („*Egregius Paulus Bakyth de Salmaar*”); 1531: „*egregii Pauli Bakith*” — I. Ferdinánd, 1531. november 15., *Podmaniczky Okl.* II. 456. p.
- 78 1534: MNL OL A 57 I. 232. p. („*Magnifici Pauli Bakyth de Lak hwarzoru[m] nfostrorum capitaneo*”); 1535: uo. I. 255.p., I. 293. p.
- 79 *Nagy*, 1857–1868. I. 98. p.
- 80 Ld. „*Magnifico Paulo Bakyth de Lak hwarzoru[m] suae Ma[ri]es[t]a[ti]s [capitaneo] et per eum fratris eiusdem Petro Bakyth*” — I. Ferdinánd, Bécs, 1535. szeptember 3. MNL OL A 57 I. 293.; „*egregiis Petro et Michaeli Bakyth*” — Bécs, 1540. január 12., *Héderváry Okl.* I. 65. p.; 1540. február 3., uo. I. 67. p.; Bécsújhely, 1541. február 9., uo. I. 107., 108. p.; Bécs, 1543. január 1., uo. I. 81. p.

előnévvel.⁸¹ Csábító lenne az esetleges rangemelést a két időpont közé helyezni, de a két testvér rangja egymáshoz való esetleges viszonya, azaz a birodalmi cím továbbvitele kérdésének tisztázása nélkül ez nem feltétlenül tanácsos. Az viszont tény, hogy ez követően csak magnificusként fordulnak elő mind Péter, mind pedig leszármazói.⁸²

Ami a grófi címet szerzettekkel illeti, közülük sem mindegyik család története ellentmondásmentes a rangemelések szempontjából. A Bánffy, a Drugeth családok tagjai 1526-ot követően mindig nagyságosként fordulnak elő, és az ekkor élt családtagok egyenes ági felmenői között (több) zászlósurat találni.⁸³ A Bánffyak és Báthoryak rendelkeztek az uralkodó vörös viasz használatára jogosító adományával, amelyet önmagában is egyenértékűnek tarthattak egykorúan a bárói címmel.⁸⁴ A többiek esetében azonban nem ilyen egyértelmű a kép.

A Balassa család ősei már a XV. század első felétől viseltek ispáni és egyéb tisztségeket, a családnak az arisztokrácia soraiba való gyors felemelkedése a Jagelló királyok alatt I. Ferenc pályafutásával történt. A mohácsi mezőn elesett nagyúr a déli védelmi rendszer vezető tisztségein keresztül (előbb szőrényi, majd jajcai bán) kapaszkodott fel a zászlósúruk közé, amikor 1504-ben horvát–dalmát–szlavón bánná nevezte ki az uralkodó. Így nem véletlen, hogy bár az 1498. évi 22. törvénycikk nem említi a banderiátus bárók között, az 1500. évi 21. törvénycikk alapján (a *ius decempersonatus* révén) mégis bekerült e szűk körbe,⁸⁵ a jelek szerint azonban csak időlegesen. Méltóságviselése után ismét csak egregiusnak címzik, amiben változás 1522-ben következik be: ettől fogva következetesen nagyságosok mind ő, mind leszármazói.⁸⁶ Fiai közül többnek ismert a neve a

81 „... *contra egregium Petrum Bakýth de Lak*” — I. Ferdinánd, Pozsony, 1543. február 24., *Héderváry Okl.* I. 87. p.; illetve „*magnificus Petrus Bakýth de Lak*” — uo., 1543. október 14., uo. I. 100. p. Megjegyzendő, hogy Pozsony vármegye már az előző évben nagyságosként említette egy iratában, ld. „...*erga magnificum dominum Petrum Bakýth de Lak*” — uo., 1542. április 30., uo. I. 76. p.

82 Pl. MNL OL A 57 II. 233. p. (1548), uo. III. 710. p. (1561), uo. III. 1055. p. (1573), uo. IV. 179 p. (1579).

83 *Fügedi*, 1970. passim, a Drugethekre ld. *Kubinyi*, 1988. 173. p.

84 Ld. a Perényiek példáját, továbbá a IV. részben a Bánffyak grófi címéről írottakat; a Báthoryakra ld. *Schiller*, 1900. 269–270. p.

85 *Kubinyi*, 1988. 169. és passim.

86 *Hermann*, 1992. 64. p. 9. jegyz. Viszont a kérdést nyitva hagyja, hogy 1522-ben minek a következtében lett nagyságos, mi az oka az addigi rendszertelen gyakorlat állandósulásának. Mindez nem mond ellent Kubinyi András megállapításainak, mivel Balassa Ferenc valószínűleg nem

XVI. századi magyar történelem eseményei révén, de hosszabb időre csak Imre, erdélyi vajda leszármazói vitték tovább a családot, és szereztek grófi címet: III. Imre 1653-ban, II. Bálint 1664-ben.⁸⁷ Balassa I. Ferenc és fiai társadalmi pozícióját, tisztségeit ismerve nem tartható meglepőnek, hogy a családtagok folyamatos meghívottai, illetve résztvevői az országgyűléseknek a mágnások között, és állandóan magnificusként titulálják őket. Nemcsak I. Ferenc gyermekei, hanem az utánuk következő — már önálló ágakat jelentő — generáció tagjai esetében is ez tapasztalható.⁸⁸ Mégpedig úgy, hogy bárói rangemelése nem ismert a családtagoknak. Menyhért ugyan felbukkan német bárói címmel,⁸⁹ ami az akkori bevett gyakorlat szerint jogosíthatta az országgyűléseken való megjelenésre, testvérei és azok leszármazói esetében azonban a német bárói címnek nincsen nyoma. Mindez arra utal, hogy még 1526 előtt, I. Ferenc életében és pályafutása során kellett a családnak megszerezni azt a jogot, ami alapján a főrendek közé számítottak.

Némileg meglepő, hogy a tekintélyes számú és mélységű szakirodalom nem ad egyértelmű választ arra, hogy a Batthyányak miképp kerültek formailag is a nagyságosok közé. A család jól rekonstruált történetének ez az apró mozzanata még nem ismert. A Jagelló-korban Batthyány Benedek kincstartóként, Batthyány I. Ferenc horvát–szlavón bánként jutott be a bárók soraiba, és utóbbira mindenképpen igazak hivatalviselése után is a mágnásság ismérvei, hiszen a század közepén az ország egyik legnagyobb birtokosának számított,⁹⁰ és következetesen magnificusnak is címezték.⁹¹ Ő pedig sikeresen örököltette utódaira (ez esetben unokaöccsére és annak fiaira) vagyonát és pozícióját, például azzal, hogy elérte

rendelkezett a kellő vagyonnal, hogy báni hivatalviselését követően a nagyságosok között tarták számon, vö. *Kubinyi*, 1988. 151. p.

87 *Arisztokrata adatbázis*. Rangemelések. Magyar grófi rangemelések.

88 Imre fia András nógrádi főispán az 1569-es és 1578-as országgyűléseken, Zsigmond nevű fia az 1608-ason, II. Imre nevű pedig az 1608. évi, és azt követően az 1618., és az 1619. évi országgyűléseken volt jelen. I. Imre testvérét, János felső-magyarországi főkapitányt ott találni az 1563-as, 1569-es és 1576-os diétára meghívottak között, fia Bálint, a költő, az 1583. évi országgyűlésen vett részt. Szintén I. Ferenc fia, Menyhért, és az ő fiai közül Boldizsár az 1563. évi, István az 1569–1583 közötti diéták résztvevője, az ő fia, Péter pedig az 1618. és 1619-es országgyűléseken vett részt, vö. *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

89 *Schiller*, 1900. 282., p. a 64. jegyzet szövege; ezt veszi át. *Pálffy*, 2010. 173. p., a 18. táblázat jegyzete is.

90 *Maksay*, 1990. 1081. A család XVI. századi történetére legújabban ld. *Koltai*, 2012.

91 Pl. I. Ferdinánd, Esztergom, 1527. december 9., MNL OL A 57 I. 47., illetve uo. I. 48., 49., 64. p.; továbbá 1533: uo. I. 217. p.; 1539: uo. I. 357., 360. p.; 1544: uo. II. 78. p.; 1545: uo. II. 109. p.

Batthyány Kristóf főpohárnoki kinevezését már 1534-ben. Az, hogy I. Ferencől kezdve a család mindegyik generációjában volt tisztségviselő báró, megkönnyítette a család meggyökeresedését az arisztokrácia soraiban, a kutatását viszont megnehezíti, elfedve az esetleges címszerzést. Nem teljesen elképzelhetetlen, hogy a folyamatos bárói tisztségviselés eredménye volt, hogy csak grófi rangemeléséről tudunk,⁹² és addig is a nagyságosok közé számított a család, de, hogy ez mikor dőlt el az, nagyon kérdéses: Batthyány III. Boldizsárt és testvérét, Gáspárt az 1550-es évek végén még csak vitézlőnek címezték egyes királyi oklevelek.⁹³

A család másik ága azonban megmaradt korábbi állapotában egészen Batthyány Ferenc 1628. évi bárói címszerzéséig.⁹⁴

A Czobor család főnemesi címe az egyértelműek között szerepel a szakirodalomban, hiszen minden szerző megegyezik abban, hogy a család bárók közé kerülését Pál nevű tagjának 1588. évi rangemelésére vezeti vissza, vagy legalábbis ezt sugallja. A tényleges kapcsolat azonban csak látszólagos. Egyfelől Pálnak nem voltak utódai, testvére, Imre leszármazói vitték tovább a családot. Ez még nem jelentene ellentmondást, csakhogy Czobor Pál diplomája nem tartalmaz kiterjesztő értelmű rendelkezést a rokonokra vonatkozóan.⁹⁵ Ráadásul a kérdést tovább bonyolítja az, hogy Imrét és fiait már Pál címszerzése előtt nagyságosként említik. Czobor Imre példáján is kitűnik, hogy nádori helytartóság nem jelentette a nagyságosok közé tartozását, azonban miután udvari főméltóságviselő lett 1578-ban, így ezt követően joggal illette meg a nagyságos titulus.⁹⁶ A megválaszolendő kérdést az jelenti, hogy egyik fia, Czobor II. Márton 1584-ben szintén nagyságosként tűnik fel (már néhaiként),⁹⁷ amellet, hogy az 1581. évi országgyűlésen is jelen volt: a „báró, előkelő és mágnás urak” között jegyezték fel a nevét.⁹⁸ Ez, illetve a további leszármazók nagyságos megszólítása igazolja azt, hogy a bárók rendjébe

92 II. Ferdinánd, Regensburg, 1630. augusztus 16., MNL OL VII. 961–962. p.

93 „*egregio Balthasar Batthyány*” — Miksa főherceg, Bécs, 1558. január 3., MNL OL A 57 III. 482.; illetve „*egregio Gaspari Batjány*” — I. Ferdinánd, Augsburg, 1559. február 19., uo. III. 564. p.

94 II. Ferdinánd, Prága, 1628. február 21., MNL OL A 57 VII. 714–716. p.

95 Rudolf király, 1588. január 6., MNL OL E 148 fasc. 1614. nr. 44.

96 Ld. 1578: MNL OL A 57 IV. 123; 1579: uo. IV. 136–137; IV. 176; IV. 177; 1581: uo. IV. 233. Igaz, már az 1576. évi országgyűlésen jelen volt a magnificusok között ld. *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

97 „...*Magnificus quondam Martinus Czobor filius Mag[nifici] quondam Emerici Czobor de Czoborzentmihalj; ...*” — I. Rudolf, Prága, 1584. augusztus 4., MNL OL A 57 IV. 400. p.

98 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

való felemelkedés Pál címszerzésétől függetlenül történt, de pontos választ nem ad a miként kérdésére. Lehetne gondolni a méltósággal együtt elnyert bárói címre, esetleg arra, hogy a néveleges bárók mintájára lettek az utódok is nagyságosok, ha nem lenne néhány ellentmondásos adat az 1570-es évek első feléből. 1574-ben és 1575-ben is említik ugyanis Czobor Imrét, mint magnificust, de a következő évben ismét egregiusként bukkanni rá.⁹⁹ Mivel azonban az 1574. évi irat királyi oklevél, ezért még az a leginkább elképzelhető, hogy Czobor Imre nádori helytartósága alatt, az 1573–1574. években részesült bárói címadományban.

A Keglevith (Keglevich) család címszerzése már a szakirodalmi adatok alapján is meglehetősen ellentmondásos. Újabban találhatunk utalást Keglevith Péter horvát–szlavón bán fiainak 1557-es bárói címszerzésére,¹⁰⁰ de arra is, hogy a család a Zrínyiekhez és Frangepánokhoz hasonlóan középkori eredetű grófi címet birtokolt.¹⁰¹ Az előbbire nincsen adat, az utóbbit pedig valószínűtlenné teszi az 1687-es grófi diploma — abban ugyanis nem esik erről szó.¹⁰² Keglevith Péter¹⁰³ 1534-ben, majd 1537–1541 között Nádasdy Tamással együtt viselte a horvát báni méltóságot.¹⁰⁴ Ennek megfelelően ez idő alatt magnificusként említik a királyi oklevelek.¹⁰⁵ Ezt követően azonban elég sajátosak a fellelt források szövegei. 1547-ben két oklevél is mellőzi a társadalmi állapotról utaló jelző kitételét Keglevith Péter neve elé, noha az előző évben Zrínyi Miklós horvát bán még nagyságosként

99 „*fidelem [nost]rum magnificum Emericum Czobor de Czoborzentmýhal*” — I. Miksa, Pozsony, 1574. november 8., MNL OL E 148 fasc. 1614. nr. 34.; „*ac magnificum dominum Emericum Czobor de Czoborzentmýhal*” — Radéczy István királyi helytartó, Pozsony, 1575. március 6., uo. nr. 35.; „*egregium Emericum Czobor de Czobor Zentmýhal*” — Károly főherceg, Bécs, 1576. június 21., uo. nr. 36. A Királyi könyvekben 1573 és 1578 között nem szerepel oklevél, amiből információt nyerhetnénk. 1573-ban még csak vitélzél: „*egregy Emerici Czobor locumtenens officij palatinalis regni Hungariae, ac Paulum similiter Czobor...*” — I. Miksa, Bécs, 1573. május 28., MNL OL A 57 III. 1055. p.

100 Péter, 1994. 19. p. Mivel a Péter Katalin által vezetett kutatócsoport által összeállított adatbázisban (*Arisztokrata adatbázis.*) ez az információ — illetve egyáltalán a Keglevithek bárói címszerzése — nem szerepel, ezért feltehetően tévedésről van szó.

101 Pálffy, 2010. 173. p. (18. táblázat jegyzete — forráshivatkozás nélkül).

102 Bár ilyenről nem tudunk, nem lenne elképzelhetetlen, hogy a régi címet megerősítették volna, esetleg újra adományozta volna az uralkodó.

103 Rövid életrajzát ld. *Thallóczy*, 1915. 219–220. p.

104 *Fallenbüchl*, 1988. 74. p.

105 Graz, 1537. december 4., MNL OL A 57 I. 350. p.; 1538. február 2., uo. I. 356. p.

szólítja meg,¹⁰⁶ 1548-ban Ferdinánd egyik oklevelében pedig ismét *magnificus*.¹⁰⁷ Fiait 1559–1560-tól titulálják következetesen *magnificus*nak,¹⁰⁸ az 1563-as pozsonyi koronázó országgyűlésen pedig Péter és Máté is jelen voltak.¹⁰⁹ Ezt megelőzően azonban vagy nincsen jelző a nevük mellett,¹¹⁰ vagy pedig csak vitézlőként említik őket.¹¹¹ Keglevith II. Péter bán nagyságos címzése a késő középkori gyakorlat szerint akkor lenne jogos tisztének letétele után, ha birtokai nagysága alapján is mágnásnak lehetne tekinteni, ez esetben azonban fiai is azok lennének, ami viszont nem állítható teljes biztonsággal. Amennyiben bárói címszerzés történt, akkor az feltehetően az 1550-es években következhetett be, talán éppen 1557-ben, vagy az azt követő években, de egyikre sincsen egyértelmű bizonyíték.

Hasonlóan homály fedi egyelőre a rimaszécsi Széchy család bekerülését az örökös főrendek közé. Széchy Dénes grófi diplomáját megelőzően nem ismert más címszerzés a család történetéből.¹¹² A fellelt adatok alapján pedig a rimaszécsi Széchyek korántsem számítottak olyan előkelőeknek a XVI. századi Magyarországon, mint a felsőlendvaiak, a családtagok még a század második felében is egregiusként bukkanak fel az iratokban.¹¹³ Bár a kör még nyilván szűkíthető, egyelőre úgy tűnik, Széchy III. Tamás az első a családból, akit nagyságosnak címeznek, és csak a XVII. század legelejétől. Mivel az 1603-as országgyűlésre

106 „*pariter cum Petro Keglewýth de Bedýn [sic]*” — 1547. április 12., MNL OL A 57 II. 183. p. A Keglevith Györgynek kegyelmet adó iratban csak egyik fiára vonatkozik a ’vitézlő’ jelző, többi gyermeke, illetve ő „jelöletlenül” maradt: „*Quod egregius Georgius Keglewýth de Bwsyn, (...) ac Francisci, Gasparis, Mathie, Nicolai, Petri, et Simonis fratr[u]m suor[u]m nominibus (...) pater eoru[m] Petrus Keglewýth...*” — Litomeric, 1546. június 24., uo. II. 195. Illetve „... *magnificum dominum Petrum Keglevith de Bwsyn...*” — Csáktornyai tábor, 1546. szeptember 2., *Zrínyi levelek*, II. 177., és uo. II. 178–180. p.

107 Bécs, 1548. október 14., *Zrínyi levelek*, II. 217. (MNL OL A 57 II. 255.)

108 „*magnificus Petrus Keglewýth de Bwsyn...*” — I. Ferdinánd, Bécs, 1559. november 8., MNL OL DI. 38079.; és „*magnificis Petro et Mathie Keglewýth*” — I. Ferdinánd, Bécs, 1560. május 15., uo. A 57 III. 639. és passim.

109 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

110 „*ac per consequens memorati Franciscus, Mathias, Nicolaus, Petrus et Simon Keglewýth*” — Regensburg, 1557. február 25., MNL OL A 57 III. 451–452. p.

111 Ld. 106. jegyzet, továbbá pl. „*egregiorum Petri et Georgii Keglewých de Bwsyn*” — I. Ferdinánd, Prága, 1549. november 16., *Zrínyi levelek*, II. 251. p.

112 III. Ferdinánd, Bécs, 1645. augusztus 28. — MNL OL A 57 IX. 630–635. p.

113 Pl. „*ab altera egregius Thomas, filius egregii olim Georgii Széchy de Rima Széch*” — Istvánffy Miklós nádori helytartó, Biszkupec, 1591. december 21., MNL OL A 57 LII. 638. p.

(február 24-től) még csak a vitézlek között hívták meg,¹¹⁴ augusztus végén, Gömör vármegye főispánjává való kinevezésekor, pedig már nagyságosként szólítja meg a kinevező okirat, ezért nem elképzelhetetlen, hogy a két időpont között — nagy valószínűséggel az országgyűlés alatt — történt címadoományozás, mivel országnagyi méltóságot nem viselt Széchy Tamás.¹¹⁵

A Bánffy, Csáky,¹¹⁶ Drugeth családok esetében minden bizonnyal középkori eredetre vezethető vissza a mágnások közé való tartozás, és egészen bizonyosnak látszik, hogy e családok tagjai nem részesültek bárói címadoományban. Ugyanez mondható el a Báthoryakról is.¹¹⁷ A Czobor és a rimaszécsi Széchy családok esetében a grófi címszerzést feltehetően a bárói előzte meg viszonylag jól körülhatárolható időben, de további részleteiben nem ismert módon. Ugyanakkor a Balassa, Batthyány, és Keglevith családok történetének vonatkozó fejezete meglehetősen homályos. A Balassáknál az 1522-es cezúra olyan feltűnő és éles, hogy — főméltóságviselés híján — akár egy újabb Jagelló-kori címadoományozásra is gondolhatnánk. A Batthyányak, és a Keglevithek esetében a méltóságviseléssel való összefüggés sem zárható ki, igaz nem is igazolható. Mindenesetre az a legáltalább három család, amelyik 1608 utáni is örökletes bárói cím birtoklása nélkül volt tagja a mágnásoknak, több mint szabályerősítő kivétel.

Arra bizonyítékok ugyanis, hogy az arisztokrácia nem cserélődött ki teljesen, és szilárdulóban lévő, új körvonalai nem voltak feltétlen érvényűek, a régi arisztokraták nem tartották szükségesnek alkalmazkodni az új környezethez: a néhány, a XVI. századot túlélő középkori eredetű mágnás család „egy szinttel feljebb”, grófként lett tagja az új szisztémának. Nem is csoda: azon kiváltságoknak, amelyek az uralkodó által adományozott bárói címmel jártak, birtokában voltak már. Azaz ezen családok bárói címszerzésének hiánya nem csupán a „rendkívüli” előkelőség volt,¹¹⁸ hanem mert felesleges is volt. Előfordultak tehát olyan mágnás családok, amelyekre nem igaz a Schiller által kidolgozott, és az újabb kutatások által is megismételt definíciónak az örökletes címek birtoklására vonatkozó

114 *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

115 Főispáni kinevezése: I. Rudolf, Prága, 1603. augusztus 19., MNL OL A 57 V. 627. p. Érdekesek a diétai meghívottak névsorában szereplő adatok: 1593-ban a nagyságosok és a vitézlek között is felbukkan ilyen név (Szechy, illetve Zechy alakokban). Ezt követően 1601-ben nincs ott a mágnások között, a következő két országgyűlésen pedig csak a vitézlek csoportjában találni, 1604-től azután rendszeresen a mágnásként szerepel, vö. *Arisztokrata adatbázis*. Főrendiház.

116 Ld. alább V. Függelék.

117 Vö.: *Pálffy*, 2012.183–184. p.

118 *Péter*, 1994. 19. p., bár ténylegesen igaz lehet, hogy mint a szerző írja „neveléses lett volna erről diplomát kiállítani”.

kitétele.¹¹⁹ A fentiek, amellet, hogy némi adalékkal szolgálnak az egyes családok történetéhez, egy általánosabb tanulsággal is szolgálnak: az 1608. évi koronázás utáni I. törvencikk után sem tartható szigorúan szabályozottnak, de még a szakirodalom által sugallt séma szerint kialakulnak sem a mágnások köre. Lehet, hogy a még nem tisztázott bárói címszerzések beilleszthetők a bárók sorába, azonban azon famíliák — nem túl népes, de létező — csoportja, akik a jelek szerint bárói címet sosem szereztek,¹²⁰ csupán grófit, egy fontosabb jelenséget takar. Mégpedig azt, hogy a mágnásság késő középkorban kialakult értelmezését, nem írta felül az 1608. évi törvényi szabályozás, pontosabban az ahhoz vezető folyamatok. Így az örökös főrendiség nem jött létre abban a formában, és abban az időben, amikor Schiller Bódog azt feltételezte, mivel az arisztokrácia nem alakult át, és nem cserélődött ki teljesen, legalábbis nem abban az időintervallumban, amelyet a kutatás — Schiller nyomán — eddig meghatározott. De ezzel együtt keretei sem váltak olyan hamar feltétlen érvényűvé: a mágnásság alapja elsősorban a nagyságos cím használata, és az ehhez kapcsolódó kiváltságok birtoklása volt, ezt pedig néhány család még a XVII. század első negyedében is évszázados jogon gyakorolta. A régi tovább élt az új mellett, és csak fokozatosan kopott ki mellőle, egy „áthidaló megoldás” (a grófi cím) alkalmazásával, ami lehetőséget teremtett az új keretek közé való betagozódásra.

A mágnásság, a maga középkor végére körvonalazódó formájában igen tartós-nak bizonyult, 1608-at is túlélte, egészen addig tartott, amíg az utolsó örökletes cím nélküli családok is szereztek valamilyen, elsősorban grófi, címet. Ennek az ideje pedig feltűnően közel van a Schiller Bódog által kimutatott újabb fogalmi váltáshoz: a báró címnek a név mellett való megjelenéséhez.¹²¹ Annak ellenére, hogy nem sok családról van szó, több ez mintsem szabályerősítő kivételek,¹²² sőt,

119 Ld. *Schiller*; 1900. 311. p., vö.: *Péter*; 1994. 19. p., *Pálffy*; 2010. 167–168. p.

120 A jelenség a korábbi kutatás figyelmét sem kerülte el. Péter Katalinnál ez a csoport a néhány „igen előkelő család”-ként szerepel (*Péter*; 1994. 19. p.), a gond csak az, hogy a felsorolás nem teljes, és olyan családokat is érint, amelyekre ezen feltételek nem voltak igazak. Pálffy Géza pedig említ olyan családokat, amelyek „véltetően a középkorból hozták a magnificus megszólítást” (*Pálffy*; 2010. 173. p. 18. táblázat jegyzete), és a Batthyány, Drugeth, Országh, Báthory és Perényi családokat nevezi meg, de a jelenség valódi jelentőségét, az 1608 utáni továbbélését, illetve Schiller elméletéhez való viszonyát nem vizsgálta.

121 Bár azt a ’liber baro’ kifejezésből vezeti le, ld. *Schiller*; 1900. 278–288. p.

122 A szabályerősítő kivétel ez esetben a Perényi család, amely esetében valószínűsíthető, hogy egy 1505. évi vörös viaszpecsét használatot érintő adomány állt a címhasználat háttérében (a Komáromy Andrástól származó meglátást idézi *Schiller*; 1900. 269. p. 34. jegyz.), csak a Perényiek bárói ága nem tudta elérni, hogy nagyobb rang alapjául is szolgáljon, mint a Bánffyak

magának a szabálynak a tartósságát jelzi, hogy senki sem kérdőjelezte meg annak érvényét. Ezáltal viszont az is kijelenthető, hogy a mágnások rendje sem volt annyira homogén, mint amennyire ez a fentebb leírtakból következne.

A gyakorlatban azonban ennek nyilván nem volt jelentősége, mint ahogy a mágnásság mibenlétét is a gyakorlat, a kiváltságok felől közelítették meg a kor-szakban. Két dolog nyilvánvaló tehát: az arisztokrácia keretei megváltoztak és az arisztokráciát alkotók is, maga a külsődleges tartalom azonban nem. Sőt, azzal, hogy a birtoknagyság már nem játszott olyan fontos szerepet a bárói címnyerésben éppenséggel nőtt is a külső jellemzők jelentősége.¹²³

III.

„Írod, hogy császár urunk öfölsége grófságot adott vóna, de igen félek rajta, hogy csak száraz gróf nevet adott, az pedig nem magyar szó, hanem német. De ha öfelsege grófságot is hozzája adna, hát mégis valami lassan talám megtérne világi költséged, de az Örökkévalót, az kit te az te hévségeddel elvesztettél, veszedelemre bocsáttál, ez világi fejedelemség sem térítheti meg.”¹²⁴ Lobkowitz Poppel Éva fiának írt sorait Batthyány Ádám rekatolizálása kapcsán szokták idézni, de e két mondat igen szemléletesen világítja meg a grófi cím egykorú jellemzőit is. Igaz, Poppel Éva gondolatait nyilván befolyásolhatta a cseh, illetve a Habsburg Monarchiabeli arisztokrácia ismerete, ezért talán egy kicsit túlértékelt — legalábbis, mint alább látni fogjuk a magyar viszonyok vonatkozásában mindenképpen — a grófi címmel szemben a grófságot, mint birtokot, vagyont. Ennek ellenére valós ez a kettősség, ami kiegészülve a levélírónak a ’gróf’ szó eredetéről beszúrt, értékítélettől sem mentes megállapításával, igen találóan láttatja a korabeli viszonyokat, illetve magát a grófi rang jellegét.

esetében. A család nádori ága tagjai által a XVI. század első felében kapott adományok (pl. a német birodalmi hercegi cím, adatait ld. *Arisztokrata adatbázis*. Rangemelések) a bárói ág tagjaira legfeljebb a bécsi udvarban vetítették a grófi cím árnyékát, vö. *Pálffy*, 2012. 185. p.

123 Mint a Balassák példáján látható, a 16. első felében a vagyonszerzés szükséges volt a magnificusi cím megtartásához, vö. *Kubinyi*, 1988. 151–152. p., Természetesen ezt követően az új bárók nem feltétlenül a vagyontalanok közül kerültek ki, de találni közöttük olyanokat is, akik nem dicsekedhettek komoly birtokokkal, legalábbis valószínű, hogy az korábban nem lett volna elég a mágnások között való maradásukhoz.

124 Idézi legújabbban *Koltai*, 2012. 108–109. p., korábbi hivatkozásokat ld. uo. 251. jegyz.

A történeti irodalomban a grófi cím korszakunkbeli történetét átfogóan eddig ketten tárgyalták. Egyfelől Schiller Bódog tekintette át fejlődését műve egyik fejezetében,¹²⁵ másfelől egészen újonnan Pálffy Géza foglalkozott a kérdéssel, jelezve, hogy eredményei még nem véglegesek, és monográfiát kíván szentelni a témának.¹²⁶ Azonban már az eddig megjelent közlésekből nyilvánvaló, hogy a két szerző egymástól eltérő módon és megközelítéssel dolgozta fel a kérdéskört, és ezek ütköztetésére nem került sor. A két fő különbség a két leírás között, hogy Schiller alapvetően egy időrendre alapozott fejlődési folyamatot vázol, és ennek keretében magyarázza a grófi cím történetét, Pálffy ellenben csoportokat alkot, több fajta, egykorúan létező grófi címet ismertet, amelyek történetében egy „fordulópont” hozott lényeges változást. Ugyanakkor Pálffy jóval szélesebb körben értelmezi a grófi címet, mint a jogtörténész Schiller, így a tipizáláson túlmenően nem tesz különbséget például adományok és igénycímek között. Mindkét megközelítés tartalmaz tanulságos meglátásokat, de alkalmat is ad egy-két kiegészítés megtételére.

A grófi cím fejlődését Schiller négy szakaszra (fázisra) osztotta. Az első közülük a XV. század közepéig tart, eddig ugyanis a szerző szerint a grófi cím viselése nem királyi adományon, hanem „sajátos jogi jellegű birtokkomplexumok” birtoklásán alapult.¹²⁷ A második Hunyadi János 1453-as beszerzei grófságától kezdődik, fő jellemzője, hogy valamely területtel (megye, kerület, uradalom) szorosan összekapcsolódik a grófi cím, lényegében az által, hogy a terület a címhez kötődően grófságként kiemelkedik az ország közigazgatásából. A harmadik szakaszban, amelynek első emléke az Erdődyek „monoszlói” grófsága, a címmel együtt szerepel ugyan terület (uradalom, vár, stb.), de csak pusztá címként. Innen pedig már csak egy lépés a negyedik fázis, amelyben csak maga a grófi titulus az adomány tárgya, elsőként Bethlen István esetében 1623-ban. Mivel fejlődési sorról van szó, átfedések ugyan vannak az egyes fázisok között, de a régebbi szakaszokat jellemző tulajdonságok idővel teljesen eltűnnek.¹²⁸

Pálffy Géza említett tanulmányában a grófi cím történetét — anélkül, hogy bár hivatkozik rá, véleményét ütköztetné a Schiller által felvázoltakkal — lényegesen más megközelítéssel tárgyalja. Nála nem a fejlődés a rendező elv, vagy legalábbis

125 Schiller, 1900. 212–261. p.

126 Pálffy, 2012. 178–179. p.

127 Schiller, 1900. 237–244. p.

128 Sajátos módon konkrét általános jogi szabályozáshoz éppen a második fázis belső cezurája köthető csak: az 1495. évi 15. tc., vö. Schiller, 1900. 251–252. p.

alapvetően leszűkül egy cezúrára, Thurzó György 1606. évi grófi címére, amely az első „német mintájú” magyar grófi címnek tekinthető, és amely új, egészen a főnemesi címek fennállásáig tartó korszakot nyitott a grófi cím magyarországi történetében.¹²⁹ Az ezt megelőző időszakból Pálffy öt fajta grófi címet „vagy a kortársak által ezzel egyenrangúnak tekintett társadalmi rangot” különböztet meg.¹³⁰ Ezek a területi alapú grófi cím, a horvát előkelők hasonló jellegű, középkori eredetű grófi címe, a német birodalmi grófi cím, a méltóság alapján használt grófi cím (Báthoryak), valamint a „vélt, virtuális vagy igény-grófi cím”.¹³¹ A Thurzó György által szerzett grófi címadomány, amely megformálásának a megadományozott is aktív részese volt,¹³² ezzel szemben „birtokoktól és tisztségektől utóbb már egyre inkább független magyar grófi cím”, és ilyen formán meghatározó újítás volt a szerző szerint.¹³³

Mivel Schiller Bódog — noha lényegében az összes ide vonatkozó kérdést, problémát felvetette és igyekezett is megválaszolni — különösen a kora újkori vonatkozások tekintetében viszonylag kevésbé alapos kutatásokat végzett, és elemélete leírásánál szinte csak csoportosítással és felsorolással élt, továbbá Pálffy Géza vonatkozó kutatása sem tekinthetőek befejezettnek,¹³⁴ ezért hasznos lehet ehhez a kérdéshez is néhány megjegyzést fűzni. Ehhez viszont szükséges áttekinteni a grófi címszerzéseket, illetve adományokat kellő részletességgel legalább a magyarországi grófi címadományozások gyakorivá válásáig, az 1630-as évekig.

A Nádasdy család grófi címhasználatát I. Ferdinánd 1541. évi adományára vezethető vissza, amelyben kerecsényi Szalay János pozsonyi ispánt, Majlád István erdélyi vajdát, és a székelyek ispánját, valamint Nádasdy Tamás asztalnokmestert, vasi ispánt és horvát–szlavón–dalmát bánt (Majlád sógorát) Fogaras vára és Fogaraszöld, valamint Erdélyben lévő tartozékaik szabad urává és örökös gróf-

129 Pálffy, 2011. 78–79. p. Ugyanitt a szerző hangsúlyozza a korábbi magyarországi grófi címek egy adott területhez való kötődését is. Ezzel kapcsolatban több kérdés is felmerülhet, de mint-hogy ez a megfogalmazás az újabb publikáció (Pálffy, 2012.) fényében meghaladottnak mondható, eltekintünk ezek részletezésétől. Egyes kurrens szakirodalmi közlésekbe azonban szintén megtalálható e nézet, ld. *Cserpes–Szijártó*, 2010. 1227. p., — itt némi anakronizmussal a Pálffyak vöröskői grófságát is ilyenként említik, noha az csak 1636-ban került adományozásra (ld. *Arisztokrata adatbázis*. Rangemelések. Magyar grófi rangemelések).

130 Pálffy, 2012. 180. p.

131 Pálffy, 2012. 179–187. p.

132 Pálffy, 2011. 78., Pálffy, 2012. 188–190. p.

133 Pálffy, 2012. 187. p.

134 Vö. Pálffy, 2012. 178–179. p.

jává (ispánjává) tette.¹³⁵ Ez az adomány konkrét politikai célok és elképzelések egyik kelléke volt, amelyek azonban Majlád vereségével, majd Buda török kézre kerülésével még abban az évben irreálisakká váltak. Így maradt a pusztá cím, igaz maga az oklevél sem adományozott ennél sokkal többet.¹³⁶ A három, nem egy családhoz tartozó személynek tett címadomány teljesen egyedülálló. Tartalmi tekintetben azonban egyértelműen a Hunyadi-diploma örököse az oklevél: egyes formulái jelentősen, vagy szó szerint egyeznek Hunyadi János grófi oklevelének szövegével.¹³⁷ Így a konkrét birtokadománytól eltekintve ugyanazokat a rendelkezéseket tartalmazza: kivieszi a területet a vajda és bárki más jog-, és igazgatószolgálati hatósága alól, rövid formulával a vörös viasszal való pecsételési jogát is megadja az érintetteknek és örököseiknek, de szerepel a királynak és utódainak teendő esküre való utalás is, ám a Hunyadi-privilegiumból ismert esküszöveg már nem. Mint Schiller Bódog monográfiájából tudjuk, grófság létrehozására nem kerülhetett sor,¹³⁸ ugyanakkor Fogaraszöld közigazgatási különállása kelthetett esetleg ilyen illúziót. Ez azt jelenti, hogy a gyakorlatban a Hunyadi János-féle címadományozás kedvezményei és megkötései érvényesültek, de a terület státusza nem változott. Noha mind a Nádasdy, mind a Majlád család további történetében nem játszott közvetlen szerepet Fogaraszöld, és a fogarasi vár, a címet mindkét család tagjai, illetve Szalay János is, viselték.¹³⁹ Érdekes azonban, hogy Majlád István fia, György ennek ellenére, — vagy e mellett — 1547-ben bárói címet kapott Nádasdy Tamás közbenjárására I. Ferdinándtól, ami arra utalhat, hogy nem

135 „*Arcis et totius Terre Fogaras eisque universarum pertinenciarum in dictis partibus Regni nostri Transsilvan[arum] existencium, liberos dominos et comites perpetuos creandos et perficiendos*” — I. Ferdinánd, Bécsújhely, 1541. február 1., MOL E 148 fasc. 623. nr. 1. (a megadott helyen az irat két példánya található, mindkettő eredetileg meg volt pecsételve, de a pecsét elkallódott).

136 Fogaraszöld, mint birtok adományozásáról az iratban nem esik szó, de hogy nem tekintették teljesen függetlennek a címtől, mutatja a birtok népeinek stb. jogainak megóvására utaló formula: „*Volumus preterea vt subditi et incole ac officiales eiusdem castris et terre Fogaras vna cum suis pertinencijs, ysdem libertatibus, iuribus, consuetudinibus et immunitatibus quibus ab inicio et ab antiquis temporibus in hunc usque diem vsi sunt et vtuntur, posthac quoque vti frui et gaudere, immo eximimus, creamus, preficimus,*” — MOL E 148 fasc. 623. nr. 1.

137 Vö. Pálffy, 2012. 180. p.

138 Schiller, 1900. 253. p.

139 Majládokra: Schiller, 1900. 254. p. (téves dátummal); Szalay János címviselésére ld.: I. Ferdinánd, Bécs, 1543. január 1., *Héderváry Okl.* II. 136.

alakultak még ki az arisztokrata címek és rangok viselésének szabályai.¹⁴⁰ A grófi címhez tartozó terület birtoklása ez esetben nem volt feltétele magának a cím használatának. Ez korántsem lehetett annyira szokás, inkább éppen a Fogarasföld kapcsán kialakult gyakorlat.

A történeti irodalom által általában Szatmár megyei gyökerűnek tartott Erdődyek grófi címszerzésének dátumaként számos korábbi — részben a szekunder irodalomhoz tartozó —, és néhány újabb szakmunkában is az 1511-es dátum szerepel.¹⁴¹ Az ezen adatot közlő egyes munkák azonban vagy semmire, vagy egymásra hivatkoznak, forrásokra, különösen is a címet adományozó diplomára nem, így csak feltételezni lehet, hogy a szintén ebből az évből származó Perényi, vagy a Sárkány rangemeléseknek lehet valamiféle köze ehhez az adathoz.

Lehetőség szerint alaposan áttekintve az Erdődy I. Péter által kiadott okleveleket, nincsen nyoma annak, hogy élt volna akár az örökös grófi, akár a Mons Claudius (Monoszló) örökös grófja címmel, márpedig igazán meglepő lenne, ha „eltitkolta” volna e tényt.¹⁴² Egyetlen egy oklevél intitutatio-jában fordul csak elő ez a cím, de ennek az iratnak nem csak egyedülisége miatt nem adható kellő hitel. Az 1517. április 4-éről datálódó, és Erdődy Péter nevében kelt oklevél ugyanis átír egy, a szöveg szerint 1444-ben Csupor Ákos, György, és Demeter zágrábi püspök által kiállított oklevelet.¹⁴³ Az átírt oklevél tartalmával kapcsolatos problémát az okozza, hogy a korabeli források egybehangzó tanúsága szerint Csupor Demeter

140 Az örökös grófi oklevél szövege szerint a megadományozottak leszármazói csak részben részesültek az adományban, rájuk ugyanis csak a vörös viasz, és egyéb örökös grófi kiváltságok és jogok kapcsán történik utalás, a konkrét címadományozásnál nem — ellentétben a Hunyadi-diplomával, amelyet egyébként nagyrészt hüen követett a fogalmazó. Majlád Gábor 1547-es bárói oklevele (I. Ferdinánd, Prága, 1547. augusztus 13., MNL OL A 57 II. 254–255.) nem is tesz a grófiról említést, és Majlád grófi címhasználatára is csak Magyarországról való kiköltzése utánról vannak adatok, vö. *Majláth*, 1888. 8. p.

141 A szakirodalomban pl.: *Benda*, 2007. 109., *Benda–Koltai*, 2008. 429. p. — az adat forrásául a Pallas Nagy Lexikona van megjelölve, ahol egyébként 1566-ban elnyert német birodalmi hercegi cím is szerepel. A család bárói címe nem ismert, mágnások közé tartozására ld. *Fögel*, 1917. 53. p. 3. jegyz., *Kubinyi*, 1988. 173., 175. p.

142 Szapolyaiak mindig használták ld. 202. jegyzet; Erdődy Péter intitutatioja: „*Nos Petrus Erdewdj de Monjorokerek*” — (1520) MNL OL Df. 93.828, (1522) uo. Df. 101.506; aláírása: „*Petrus Erdewdj de Monjoro[kerek] Regiae Maiestetis Cubicularius*” — (1522) uo. Df. 276.472; „*Petrus Erdewdj de Monjoro[kerek] etc.*” — (1524) uo. Df. 25.692; Bakócz Tamás egy oklevelében: „*fr[ater] noster egregius Petrus Erdewdj de Monjorokerek*” — (1520) Df. 208.569.

143 MNL OL Df. 219.275.

1444-ben még knini püspök volt, a zágrábi püspöki széket 1458-ban foglalta el.¹⁴⁴ Az oklevél — és ezzel együtt az Erdődyek 1517 előtti grófi címének — hitelét e két körülmény, azaz az intitulatio egyedisége,¹⁴⁵ illetve az átírt oklevél adatainak ellentmondásai nem csekély mértékben vonják kétségbe. Ráadásul a későbbi források, pontosabban a cím használatának ezekben megmutatkozó hiánya is ezt látszanak igazolni, mégha az 1565-ös diploma szövege az ellenkezőjére utal is.

Erdődy II. Péter 1565. évi grófi diplomája, illetve annak 1580. évis megerősítése gyermekei számára — bár az eredeti diplomát jelenleg nem ismeri a kutatás — jól adathozhatóak.¹⁴⁶ Az elnevezésében ókori gyökerekre visszamenő, és így meglehetősen egyedi grófi címmel kapcsolatos kutatásokból azonban az is kiderült, hogy Erdődy II. Péter már az 1565-ös adománylevel előtt használta a címet.¹⁴⁷ Az erre vonatkozó szórvány adatokat azonban a kutatás nem próbálta még meg módszeresen ellenőrizni, pedig akár azok valóságtartalmához is kétség férhet, a Jagelló-kori diploma létrehozásához hasonlóan. Két — relevánsnak tekinthető — forrástípust, forráscsoportot megvizsgálva viszont éppen hogy megerősíthetők az eddigi adatok. Végignézve egyfelől az Erdődy Péter által írt magánleveleket, másfelől a Kancellária (uralkodó) neki szóló okleveleit kitűnik, hogy Erdődy Péter már jóval korábban elkezdte használni e címet. Első levele, amelyet aláírásában a *comes Montis Claudii* cím szerepel 1550-ből sikerült fellelni,¹⁴⁸ de a

144 Engel Pál az átírt oklevelet a keltezés helye okán a szlavóniai Szarvaskő (Jelengrad) vára első írásos emlékeként említi (Engel, 1996. I. 422. p.), az anakronizmust nem kerülte meg, hanem úgy oldotta fel, hogy azzal az indoklással, miszerint nem látszik hamisnak, az oklevél valós keltezését 1454-re tette (uo. 75. jegyz.). Azonban ez a dátum sem kevésbé problematikus, mivel Csupor Demeter zágrábi püspöksége csak négy évvel későbbi időponttól adathozható (vö. uo. II. 54. p.). Pálosfalvi Tamás ellenben rekonstruált egy olyan eseménysort, amelybe beilleszthető Csupor Demeter 1444-es zágrábi püspöksége, ld. *Pálosfalvi*, 2000. 70–73. p.

145 Az intitulatióban Erdődy Péter királyi kamarási címe is szerepel, ami nem feltétlenül zárható ki, igaz a szakirodalomban arra csak 1519-től van rendszeresen adat, ld. *Fógel*, 1917. 53. p., de már 1513-ban felbukkan ezzel a címmel, ld. II. Ulászló, Buda, 1513. június 15., MNL OL DI. 22.442

146 A két adomány már csak azért is összekapcsolódik a hivatkozásokban, mivel a korábbi adománylevelet az 1580-as címadományozó diplomabeli átírata tartotta fenn. Másolatainak leelőhelyeit ld. *Pálffy*, 2012. 181. p. 156. jegyz. Az általam használt forrás: OSzK Kézirattár Fol. Lat. 2257. fol. 342r–346v.

147 A korábbi horvát kutatások (Klaić) adatai alapján ld. *Tóth*, 2000. 266. p.

148 „*Petrus Erdewdy a Monyeroker[e]k comes mo[n]t[is] Claudy et Regie Maie[s]t[is] Aulicus etc.*” — „*ex castro n[ost]ro Wereswar*”, 1550. június 15., MNL OL E 185 (11. d.); az évszám utolsó számjegyének írása kétségekre is okot adhatna, mivel a 6-os számról is hasonlít, a címzés

puszta 'comes' megjelölés a neve előtt már 1546-ban előfordul,¹⁴⁹ (ugyanakkor több olyan levelet is találni ezekből az évekből, amelyekben egyik forma sem szerepel).¹⁵⁰ A Mons Claudius/Monoszló grófja cím használata csak 1557 elejétől mondható következetesnek,¹⁵¹ az uralkodótól származó dokumentumok pedig 1556-tól említik ekként őt.¹⁵²

Úgy tűnik tehát, hogy az Erdődy családban elsőként II. Péterhez köthető a grófi cím, azonban azt kell mondanunk, hogy mégsem ő volt az „újító”. Mint fentebb is láttuk, apja, Erdődy I. Péter (egykorú források kettejükét természetesen az 'idősebb' [senior], illetve az 'ifjabb' [iunior] jelzőkkel illeték) kapcsán csak egy kétes hitelű oklevél került elő, amiben ez a grófi cím szerepel. Nem is meglepő, hogy 1544. december 16-án magát „monyorókeréki Erdődy Péter, lovászmester és őfelsége tanácsosa” címmel megnevezve végrendelkezett.¹⁵³ Azonban alig egy évvel később, miután Itáliában telepedett le,¹⁵⁴ intulatioja már „*Nos Petrus Erdewdj senior de Monyorokerek comes Montis Claudj, ac consiliarius et agazonum regalium magister*”-ként íródott.¹⁵⁵ Az egyes latin szerzők művei-

azonban Nádasy Tamásnak, mint országbírónak szól, amely pozíciót tudvalevőleg 1554-ig töltötte be.

- 149 Pl. „*Comes Petrus Erdődj*” — Nádasy Tamásnak, „in pallacio n[ost]ro K[?]", 1546. április 5., MNL OL E 185. (11. d.). Ekkor nem töltött be főispáni tiszteket, igaz Varasd vármegye esetében ez nem feltétlenül zárható ki, vö. *Fallenbüchl*, 1994. 107., 111., és 132. p. A pusztai 'comes' szó használata a későbbiekben, az első „comes Montis Claudii” cím utáni években is felbukkan, de ekkor a név és predicativuma után pl. „*Petrus Erdewdj de Monj[oroke]rek Comes etc.*” — Nádasy Tamásnak, Monyorókerék vára, 1554. március 1., MNL OL E 185 (11. d.).
- 150 Ezekben *Petrus Erdődy de Monyorokerek* aláírás olvasható, ld. MNL OL E 185 Erdődy Péter Nádasy Tamásnak (11. d.) passim.
- 151 Ekkor már a báni méltóságra való utalással pl. a „*Petrus Erdewdj de Monj[aroke]re]k Comes Montis Claudj etc Banus*” — Nádasy Tamásnak, Zágráb, 1557. március 12., MNL OL E 185 (11. d.); valamivel korábban: Batthyány Kristófnak, Zelin (Selj[n]) vára, 1557. február 22., MNL OL P 1314 nr. 11715., továbbá uo. 11717., 11718., 11719. (1558); 11728., 11729. (1559).
- 152 „*Mag[nif]icus Petrus Erdewdj de Monj[orokerek] Comes Montis Claudj et Capitaneus suae [maies]t[ra]tis*” — I. Ferdinánd, Bécs, 1556. március 23., MNL OL A 57 III. 304.
- 153 „*Ego Petrus Erdewdj de Monyerokerek [sic] M[a]g[iste]r Agazonu[m] et c[on]siliar[us] Regiae M[ai]es[tr]is*” — (feria tertia post festum Luciae virginis et martyris) — a vasvári káptalan 1544. december 20-án (in vigilia beati Thomae apostolis) átiratában — MNL OL E 148 fasc. 567. nr. 9.
- 154 Mályusz Elemér Merano-t (*Mályusz*, 1926. 105), Hermann Zsuzsanna Murano-t (*Hermann*, 1998. 96. 44. jegyz.) adja meg lakhelyéül, (az utóbbi valószínűbbnek tartható).
- 155 Lehet, hogy saját kezűleg, ld. 1546. január 8., „*in curia nostra Mjranj in regno Italy*” — MNL OL E 148 fasc. 27. nr. 33.

ből ismert Mons Claudius, és az idősebb Erdődy Péter itáliai tartózkodása között egyelőre kevésbé igazolható, de nagyon csábító összefüggés kínálkozik: valószínűsíthető, hogy ez a környezet inspirálta a grófi címválasztást. A rangemelés indokait keresve szóba jöhet az Erdődyeknek a horvát–szlavón területek felé való egyre erőteljesebb orientációja¹⁵⁶ — igaz, ez inkább az ifjabb Péterről mondható el. Az ő esetében viszont feltűnő az időbeli egyezés egyrészt a 'comes' cím első használata, és apja idézett intitutiója, másfelől báni méltósága és a címhasználat rendszeressé válása, egyben az uralkodói oklevelekben való alkalmazása között, ezért bár a „feltaláló” az idősebb Erdődy Péter volt, a meggyökeresedés a báni méltósággal, és a középkori eredetű horvátországi grófi címekkel függhet össze.

Kérdés, hogy önkényes felvételtől, vagy királyi adományról van-e szó. A dokumentumok, vagy az azokra való utalás hiánya azt látszik erősíteni, hogy Erdődy Péter önkényesen vette fel a grófi címet, amelyet előbb hallgatólagosan, majd ténylegesen is elismert az uralkodó. Erről árulkodik az 1565-ös rangemelő oklevél szövege is. Aszerint ugyanis „... az elődeink, Magyarország királyai őseidnek számos oklevelet adományoztak, de azok az idő múlása és igazságtalansága miatt töled eloroztattak és elvesztek, ...”,¹⁵⁷ azaz a fogalmazó egy meglehetősen általános és homályos formulával élt, amiben sem a pontos adomány(ok)at nem nevezi meg, sem az adományozó(k) kilétét nem közli.¹⁵⁸ Viszont, ha Erdődy Péter kapott volna bármilyen ilyen jellegű adományt 1546, vagy 1556 körül, akkor miért ne hivatkozott volna arra egy-két évtized múlva az uralkodó? Azzal, hogy az oklevél szövege az ősökre vezet vissza az adományt, elárulja magát, hiszen I. Ferdinánd uralkodását megelőző adománynak, akárcsak címhasználatnak — a már említett kétes oklevélről eltekintve — semmilyen nyoma sincsen.¹⁵⁹

Az 1565. évi oklevél szövege ettől függetlenül is sajátos, nem igazán illeszkedik a megelőző és következő grófi diplomák sorába. Mint már említettük, maga a cím is unikális, nem véletlen, hogy az ókori Pannonia történetét kutatók többet foglalkoztak vele, mint a kora újkor kutatói, mint ahogyan Tóth Endre

156 Pálffy, 2012. 181. p.

157 „...Diplomata a praedecessoribus nostris Regibus Hungariae Majoribus Tuis concessa fuisse, sed ea vetustate et injuria temporis a te abalienata et deperdita esse, ...” — OSzK Kézirattár Fol. Lat. 2257. 344v.

158 Ez már csak azért is érdekes, mert a rangemelő diplomában a címadomány mellett címeradományról van szó, aminek előzményei — a Bakócz-címer diplomatikai emlékei — máig fennmaradtak.

159 Persze éppen ezért merülhet fel, hogy az idézett szöveghely az 1511-es címadományt támasztja alá, de annak annyi érv szól ellene, hogy ezzel együtt kevésbé valószínűsíthető.

bemutatta: a továbbélő, illetve ekkoriban feléledő ókor egyik érdekes emléke.¹⁶⁰ Az oklevél nem beszél a cím eredetéről, és hiányzik minden olyan lényeges formula, ami a magyarországi grófi diplomákban korábban (és később) előfordul. A rendelkező résznek csupán néhány sora szól a grófi cím adományozásáról, a fentiek fényében nem meglepő, hogy a szöveg megerősítésről beszél, és ez lehet az oka annak is, hogy ennyire szűkszavú. Azon néhány sortól eltekintve, amelyek a grófi cím adományozásáról és annak okáról szólnak, maga az oklevél leginkább a címereslevelek formuláival él. A címadomány azonban nem pusztán közbeszúrás, az egész szöveg egy gondolati egység: a szöveg szerzője nem mulasztotta el az utalást az ország grófjaira (báróira, nemeseire).

Így viszont az is nyilvánvaló, hogy Erdődy Péter számára pusztán a cím volt a fontos, az esetlegesen vele járó — ha mégoly feltételes — kedvezmények nem. Talán nem volt célszerű hangsúlyozni, hogy új adomány történt. Ha nem is voltak ismertek, magához a területhez köthető jogok, vagy birtokadomány felmerülhet, de már önmagában az is érdekes, hogy Monoszló ekkor már török kézen volt. Mindez — a cím egyedisége, konkrét területhez való kérdéses viszonya, további adományok és kedvezmények hiánya — arra utal, hogy Erdődy II. Péter elsősorban csak a cím használatát szerette volna legitimizáltatni az uralkodóval.¹⁶¹

Az adomány 1580-as megerősítése nem sok újat adott hozzá az eddigiekhez, viszont az Erdődy család címerének kibővítésével, illetve annak módjával, Szlavónia címerének a családi címerpajzsba emelésével¹⁶² még jobban aláhúzza az ezen terült felé való orientációt.

Thurzó György grófi címe¹⁶³ megszerzésének előzményei és összefüggései az újabban megjelent kutatási eredmények alapján elég jól megismerhetőek.¹⁶⁴ Érdekes azonban a grófi címet adományozó oklevél tartalmát is kicsit részletesebben szemügyre venni. Összevetve a korábbi, grófi címadományt tartalmazó

160 Tóth, 2000. Az ókori vonatkozásokra ld. továbbá Mócsy, 1961. A Mons Claudius és Monoszló vára azonosítása érdekes kérdéseket vet fel. Az ókori szerzők művei alapján ugyanis korántsem egyértelmű a terület behatárolása.

161 A család német birodalmi grófi (*Benda–Koltai*, 2008. 429.), illetve hercegi címére vonatkozó hitelt érdemlő egykorú források nem ismertek. Utóbbira adatok: *Bubryák*, 2005. 581. p. 80. jegyz.

162 Ld. a korabeli kancelláriai fogalmazvány címertervét közli Kóta, 1996. 29. p.

163 I. Rudolf, Prága, 1606. április 10., MNL OL E 148 fasc. 828. nr. 16.

164 *Pálffy*, 2011. 78–80. p., *uő.* 2012. 187–190. p.

privilégiumokkal,¹⁶⁵ hamar szembetűnővé válik a tartalmi különbség: a rendelkező rész e tekintetben ugyanis két részre osztható. Az első része teljesen új, ebben a formában lényegében előképek nélküli: tartalmazza a grófi címadományt, Árva vármegye főispáni tisztségének örökössé tételét, illetve a konkrét grófi cím (ez esetben: Árva szabad és örökös grófja – *liber ac perpetuus comes de Arva*) megnevezését és adományozását a leszármazók vonatkozásában is. Az igazán jelentős újdonság ennek a szövegrésznek két eleme: a bárók és mágnások sorából való kiemelés a gróffá tett személynek, valamint a német grófi címre való utalás.¹⁶⁶ Az utóbbi megjegyzés mintegy azonosítja a grófi cím helyét a Habsburg Monarchiabeli, illetve a birodalmi ranghierarchiához viszonyítva. De a gróf kiemelés a mágnási rétegből sem kisebb elméleti jelentőségű annak ellenére, hogy egy bevett mintát emelt magasabb szintre,¹⁶⁷ ugyanis egyfelől lényegében meghatározza a főnemesség rétegeit, másfelől a mágnások és az országnagyok fölé helyezi a grófokat.¹⁶⁸ Pedig ennek egykorúan nemigen voltak jelei, a 'tekintetes és nagyságos' megszólítás — amit a köznapi használatban majd' minden mágnás megkapott — legfeljebb egyenrangúságra utal. Viszont ez azt is jelentette, hogy az öröklődő főnemesi címek közül csak a bárói tartozik a mágnások közé — aminek szintén nem lehetett nagy gyakorlati jelentősége.

A rendelkező rész második fele jórészt — helyenként szó szerint — megegyezik a korábbi diplomák szövegével. Ebben van szó a királyi személyes jelenlét joghatósága alá való helyezéről, a vörös viasz használatának engedélyezéséről, illetve a többi kedvezményre való utalásról. A formulák sorát a királynak teendő esküre való utalás zárja, ez esetben is az esküszöveg nélkül.

Az ezt megelőző grófi címek mind valamilyen területhez kötődtek, Thurzó György esetében sincs ez másként. Ráadásul ez a kötődés kettős: egyfelől Árva szabad és örökös grófja, másfelől Árva vármegye fő-, és örökös ispánja lett a

165 Elsősorban Hunyadi János és Nádasdy Tamásék okleveleivel, mivel, mint írtuk, az Erdődyek részére kiállított oklevél diplomatikailag inkább a címereslevelekhez áll közel.

166 „*Te GEORGIUM THURZO uti optime meritus es, ex ordine et numero supradicti Regni nostri Hungariae Magnatu[m] et Baronum, in quo hactenus laudabiliter versatus es, benigne eximentes ac per te haeredes et posteros tuos utriusque sexus universos, ad gradum et ordinem liberorum maiorum ac perpetuorum eiusdem Regni nostri Hungariae regnorumque et partium ei subiectarum comitum a germanis Graff vocatorum assumpsimus et elevavimus...*” — MNL OL E 148 fasc. 828. nr. 16. p. 15–16.

167 Ti. nemesi cím adományozásakor a nemeseket a nemtelenek, bárói cím esetében a nemesek közül szokta volt kiemelni az oklevelek szövege szerint az uralkodó.

168 Középkori hasonlóságokra ld. *Schiller*, 1900. 240–244. p.

megadományozott, azon az „elvi” alapon, hogy mind a vármegye vezető hivatalának, mind a várnak és uradalmának birtokosa volt. A tényleges adomány tehát a grófi, és az örökös főispáni cím volt, az előbbi Árva várához és uradalmához, az utóbbi a vármegyéhez kapcsolódott.¹⁶⁹ A beszerceihez hasonló különálló grófság tehát nem jött létre, ez és egyes további grófi címadományok azonban arról tanúskodnak, hogy a grófi címnek valamely területtel való kapcsolata nem merült feledésbe a korban, úgy tűnik, hogy mintegy a címbe és egy vármegye örökös igazgatásába, azaz főispáni címbe átlényegítetten, de egyelőre továbbélt a középkori, — elsősorban Hunyadi János beszercei grófi címére visszavezethető — hagyomány.

Az 1606-ot követő bő másfél évtizedből nem ismert grófi diploma, ám az 1622. évből kettő is, amelyek közül csak az egyik, Bánffy Kristóf oklevele van pontosan datálva, aminek az az oka, hogy a Drugeth diploma szövegét csak annak fogalmazványából ismerjük.

Bánffy Kristóf rangemelő oklevele több tekintetben is kuriózum a grófi diplomák sorában.¹⁷⁰ Az általa tanúsított cselekmény lényege természetesen a grófi cím adományozása, de ez nem, vagy pontosabban nem kizárólag új adomány révén valósult meg, hanem egy régebbin keresztül. Jobb megfogalmazást jelen korunkban is nehéz találni, inkább csak körülírni lehet a privilégium lényegét. Az 1622. évi oklevél ugyanis átírja I. Mátyás király 1483-as oklevelét, amelyben vörös pecsétviasz használatának jogát adományozza Bánffy Miklós pozsonyi ispánnak és leszármazóinak.¹⁷¹ Mint fentebb már szó volt róla, a történettudomány Mátyás ezen adományait a bárói címadományozások mintegy kezdeti formájának tekinti,¹⁷² de a grófi címszerzéshez való felhasználásának ötlete sem teljesen alaptalan.

169 Ld. „...*atque officio et dignitate supremi comitis comitatus Arvensis quam unacum arce et dominio Arven[sis] temporalis hactenus possessione et gubernatione tenuisti et gessisti in aliam et perpetuam commutata te GEORGIUM THURZO ac filios et haeredes tuos masculos universos, ex te legitima serie descendentes super dicto castro et districtu sive dominio Arwa, tibi tuisque non ita pridem per alias litteras nostras perennialiter collato, in perpetuos et liberos comites observatis in talibus observandis, solenniter pronunciamus, creavimus et praefecimus, atque deinceps te tuosque haeredes liberos ac perpetuos comites de Arva ab omnibus dici, nominari et praedicari volumus*” — MNL OL E 148 fasc. 828. nr. 16. p. 16.

170 II. Ferdinánd, Sopron, 1622. június 22., MNL OL P 108 Rep. 48. fasc. B nr. 41.

171 Sopron, 1483. január 8. — MNL OL DI. 33.437., közlése: *Teleki*, 1852–1857. XII. 238–240. p., ld. még *Schiller*, 1900. 243. p. 118. jegyz., 269., 271. p. 38. jegyz.

172 *Kubinyi*, 1988. 152.

Bánffy Kristóf grófi rangemelő oklevele narrációjában a Drugeth diplomával rokonítható, alig beszél ugyanis a szöveg a megadományozott érdemeiről. Ez esetben egyértelműen az 1483-as diplomával való kapcsolat igazolása került a középpontba, és a sok általános leírás között az egyetlen, de nagyon fontos konkrétum Bánffy Kristóf felmenőinek le-, illetve felvezetése az I. Mátyás-féle adomány kedvezményezettjéig, Bánffy Miklósig. A diploma szövege szerint II. Ferdinánd megerősíti az I. Mátyás-féle oklevelet, amely e célból szokás szerint teljes terjedelmében átírássra került a grófi diplomába, amint az átírást bevezető és lezáró mondatokból kiderül.¹⁷³ De nem ez az egyetlen adomány, ami az oklevélben szerepel. Szükség volt a grófi cím egyértelmű odaadományozására is, amelyet II. Ferdinánd meg is tett Alsólendva szabad és örökös grófjainak (*Liberos et perpetuos Comites de ALSO LINDWA*) nyilvánítva Bánffy Kristóft és utódait, nem hagyva ki a magyar terminus technikusra való utalást sem.¹⁷⁴ Más kedvezményt az általános utalásokon kívül viszont nem tartalmaz az oklevél.¹⁷⁵

A két adomány jól elkülöníthető, és az is indokoltnak tűnik, hogy az uralkodó nem újra, vagy a régít figyelembe véve adományozza a vörös viaszpecsét használatának jogát, hanem az eredeti oklevelet átírva megerősíti a korábbi adományt. Mégis furcsa az elbeszélő résznek csak az ősökre vonatkozó megfogalmazása, továbbá, hogy az egykorú grófi címadományokhoz képest igencsak „szegényes” az adományok sora. A diploma ilyen formán való kiadásának okaként felmerülhet az, hogy a Bánffyak (Kristóf) tudatosan szerepeltették és hangsúlyozták a korábbi adományt, és — bár erről nincsen szó az oklevélben — mintegy arra hivatkozással kapták meg az Alsólindva szabad és örökös grófja címet. E célból az 1483-as adománylevelet jól fel lehetett használni. Egyrészt Bánffy Miklós az adomány idején pozsonyi gróf (ispán) volt, így is szólítja meg az oklevél, illetve a rendelkező rész is utal erre. Másrészt a vörös viaszpecsét használatát a szabad és örökös

173 „...et nos, confirmandum ultro voluimus, cuius quidem privilegij tenor hic, in hanc formam originali per omnia correspondentem, subiectus est.” MNL OL P 108 Rep. 48. fasc. B nr. 41. p. 7., és „Quod nos privilegium huic nostro pr[ae]sertum, tota sua serie, ac omnibus clausulis ratificamus, approbamus, confirmamus neq[ue] vigore tantum illius, qui tamen is Te Chritophore Banffy posterosque Tuos derivatus est,” — uo. p. 8.

174 A közel egykorú grófi diplomák közül ez az egyetlen, ahol nem a német, hanem a magyar szóra történik utalás — „...qui etiam proprio Ge[n]tis Hungaricae idiomate Groff cognomina[n]tur,” — MNL OL P 108 Rep. 48. fasc. B nr. 41. p. 9.

175 A könyv alakú oklevél szövege előtti oldalon a családi címet ábrázolták, de ennek okára semmi sem utal a szövegben, noha a címer nem teljesen az ősi formában került befestésre.

grófok pecséthasználataival, (illetve annak jogával), hozza összefüggésbe.¹⁷⁶ Ez utóbbi ugyan csak egy formula volt,¹⁷⁷ a fogalmazás azonban akár bizonytalanságot is kelthet, ugyanis a más, a többi örökös grófról beszél, tehát indirekt módon a megadómanóyozottak is azok lehetnének. Erről persze nem volt szó, 1622-ig nincs adat, amely ezt igazolná. Az 1483. évi adománylevelél ilyen módon azonban lehetőséget teremtett arra, hogy bizonyos fokig és ideig „kitolja” a család a címszerzés idejét, régebbinek feltüntetve azt a többiekénél.

1622-ben egy másik nagy múltú család is megkapta a grófi címet. Az adomány dátumát nem ismerjük, mivel csak az oklevél fogalmazványa ismeretes, de valószínűsíthető, hogy a Homonnai Drugeth Jánosnak szóló címadományozó oklevél is az országgyűlés alatt kelt, mint Bánffy Kristófé.¹⁷⁸ A XVII. század harmadik ilyen jellegű adománya több szempontból is eltér a megelőzőktől, abban pedig teljesen sajátos, hogy az érdemszerző és a magadómanóyozott lényegében két külön személy. Az oklevél narratiója ugyanis részletesen bemutatja a Bocskai István halálát követő másfél évtizedben a Habsburgok támogatásával és érdekében az erdélyi ügyekbe önjelöltként szüntelenül beavatkozni próbáló, 1618-ban országbírói méltóságba emelkedett Homonnai Drugeth György pályafutását. A kedvezményezett azonban nem ő, hanem — feltételezhetően váratlan halála miatt, bár erről a szöveg nem tesz említést — egyetlen fia, az ekkor még csak mintegy tizenhárom esztendő János.¹⁷⁹ Az oklevél, pontosabban a fogalmazvány szövege feltehetően nem csak emiatt nem rokonítható minden tekintetben a korábbiakkal. Teljesen hiányzik például az egykorú Bánffy diplomában is szereplő, Thurzó György rangemelő oklevelében felbukkanó, a gróf megnevezésre, illetve annak német eredetére utaló formula. Az adomány ez esetben is kettős, bár a szövegezés kicsit elfedi e tény: egyfelől Ung vára és Ung megye szabad és örökös grófjává (ispánjává) teszi Homonnai Drugeth Jánost és örököszeit, másfelől a vármegye főispáni tisztét is neki adományozza az uralkodó.¹⁸⁰ A vörös viaszpecsét használatának jogát szintén megkapta Drugeth János, és ez az utolsó oklevél,

176 „...*seu Sigillo aliroum liberorum et perpetuorum Comitum, colore simili, in sigillo utentium...*” — MNL OL P 108 Rep. 48. fasc. B nr. 41. p. 8.

177 Schiller, 1900. 243. p.

178 MNL OL A 35 ao. 1622 nr. 292.

179 „*Eundem itaque antelati Comitís quondam Georgy Drugeth de Homonna haeredem, unicum nempe filium Johannem...*” — MNL OL A 35 ao. 1622 nr. 292. p. 5.

180 Kétségtelen, hogy szöveg egy kicsit furcsán fogalmaz e rendelkezésnél, mivel csak a „*dictumque honorem Comitatus de Vngh*” (MNL OL A 35 ao. 1622 nr. 292. p. 5.) kitétel szerepel, tehát ’főispán’, ’ispán’ tisztségre való utalás nem, ezért akár az is felmerülhet, hogy a megyét adományoz-

amelyben belefoglalták, hogy a kedvezményezettek a királyi személyes jelenlét bírósága joghatósága alá kerülnek, illetve amelyben szerepel az uralkodónak teendő esküre való utalás is. E két, tartalmát tekintve lényegében anakronisztikus formula — az értelemszerű módosítások mellett — szó szerint egyezik a Thurzó György oklevelében lévővel, és így Hunyadi János grófi okleveléig vezethető vissza. Ami azonban egyik korábbi, vagy egykorú grófi oklevélben sem szerepel, az a megye mindenkori egyeteméhez és tisztviseleihez (alispánjaihoz) szóló intelem, sőt parancs, amely felhívja őket a gróf és leszármazói iránti engedelmességre.¹⁸¹ E formula látszólag a vármegye egyfajta különállására utal, és némi fantáziával a XV. századi grófságok felelevenítésének is tűnhet, csakhogy maga a megye egészére vonatkozó adomány, (amit például megtalálni a Hunyadi János részére kiállított privilégiumban) nem csatlakozik hozzá, ezért inkább — noha erre a szöveg nem utal — Homonnai Drugeth János kiskorúságával függhet össze ez a királyi parancs.

Összességében szövegét tekintve a Homonnai Drugeth grófi oklevél egy érdekes kompilációnak tűnik, hiszen tartalmilag teljesen hasonló Thurzó Györgyéhez, mégsem követi annak szövegezését mindenben — éppen a leglényegibb részekben nem.

A következő, hasonló adományról, amit Esterházy Miklós kapott már nem mondhatjuk el ezt, azonban a grófi címadományozások sorába az 1623. évben beékelődik egy, az eddigiektől ismételtlen és alapvetően eltérő, Bethlen Istváné. Bethlen Gábor öccse 1623 áprilisában kapta meg a grófi címet fiaival, Istvánnal és Péterrel, valamint majdan születendő mindkét nembeli örököseivel együtt.¹⁸²

ta el az király. Kevéssel alább azonban megtalálható a pontos leírás is: „illosque pro supremo quoque et perpetuo dicti Comitatus de Vngh Comite habere et praedicari volumus” — uo. 6. p.

181 „...*Quocirca vobis universi et singulis nobilibus et alterius cuiusvis status et conditionis possessionatis hominibus praedicti Comitatus de Vngh, praesentibus et futuris harum serie firmiter com[mendamus] et man[damus] quatenus a modo deinceps, futuris et successivis seu per temporibus praefectum. Idem Comitem Joannem Drugeth de Homonna <Comitem de Vngh> haeredes et successores eiusdem universos, pro veris vestris et perpetuis Comitibus, tenere et recognoscere ac ad vos tamquam veros perpetuosque Comites vestros audire et attendere, Iudicio et Jurisdictioni eorumdem adstare et parere ipsisque consequenter Vicecomitibus eorumdem, quos videlicet(?) ydem vestrio in medium loceaverint, in omnibus licitis et consuets obedire semper et obtemperare modi omnibus debeatis et teneamini.*” — MNL OL A 35 ao. 1622 nr. 292. p. 8.

182 II. Ferdinánd, Prága vára, 1623. április 14., MNL OL A 57 VII. 219–220. p., kivonatos közlését ld. Schiller; 1900. 322. p. A grófi cím története szempontjából ez az adományt már Schiller is fontosnak (a grófi cím fejlődése negyedik, utolsó szakasza első emlékének) tartotta, bár részle-

A korabeli politikai viszonyoktól minden bizonnyal nem kevésbé független adomány háttere még bemutatásra vár, de tartalma témánk szempontjából legalább annyira érdekes, hiszen a korábbiaktól eltérően ez pusztá címadományozás: az uralkodó gróffá teszi Bethlen Istvánt, és a grófi címmel ékesíti, annak minden kiváltságával együtt. A mágnások és bárók rétegéből való kiemelés, valamint a comes – Graff fogalmak azonosítása itt is szerepel, de ezúttal nem ’szabad és örökös’, hanem ’igazi’ gróf lesz a megadományozott, és ennek megfelelően az „igazi és kétségtelen” grófok közé emeli őt az uralkodó.¹⁸³ A grófi címhez kapcsolódó jogok és kiváltságok leírása is módosult, legfontosabb, és egyedüli konkrét közülük a „tekintetes és nagyságos (Spectabilis et Magnificus)” megszólítás kiváltsága, ami egyben újdonság is. Ez valóban csupán pusztá grófi cím, avagy „száraz gróf név” adományozása volt. A sok felsorolás és a hosszú körülírások mintegy helyettesíti a korábban szereplő tartalmat, mint a vörös viaszpecsét használata, valamely birtokkal való összekötése a címnek, vagy netán örökös főispáni cím adományozása. Hiányzik továbbá az utalás bármiféle birtokra, és nyomuk sincs a Hunyadi-diplomából eredeztethető olyan kiváltságoknak, mint a királyi személyes jelenlét bírósága alá helyezés. Az okra számos magyarázat kínálkozhat a politikai helyzettől akár a (Schiller után szabadon) fejlődés „törvényszerűségéig”. Pusztán formai szempontból szemlélve a kérdést nem kerülheti el figyelmünket a megszólítás, abban ugyanis Bethlen István Hunyad és Máramaros vármegyék fő-, és örökös ispánjaként van megnevezve.¹⁸⁴ Arról nem tudunk, hogy ennek uralkodói adomány lenne az alapja, így az is lehet, hogy csak felvett cím szerepel a szövegben, vagy a területek közjogi helyzete okán nem került sor ezekhez kapcsolódó adományra, mindenesetre a Drugeth, Thurzó, és Nádasdy diplomák alapján állítható, hogy meg lett volna a lehetőség ez esetben is a grófi és az örökös főispáni cím összekapcsolására.

Bethlen István grófi diplomája tehát továbbviszi a Thurzó-féle újítás két lényegi elemét, de elhagyja a középkori eredetű kifejezéseket, formulákat, kiváltságokat, és teljesen szakít a címnek valamely területhez való kötöttségével. Mintát,

tesebben nem foglalkozott vele, *Schiller*, 1900. 261. Pálffy Géza vonatkozó munkájában (*Pálffy*, 2012) nem szerepel említése.

183 „*veros comites vulgo groff fecimus creavimus et comitis titulo decoravimus et insignivimus ipsiusque Stephanus Bethlen et ejus heredes et successores supradictos numero et coetis alios verorum et indubitorum comitum agregravimus et adscripsimus*” — MNL OL A 57 VII. 219.

184 „*Magnificu[m] Stephanu[m] Bethlen de Iktar co[mi]t[at]uum Hunyadien[sis] et Maramarsien[si]s supremus ac perpetuu[s] comite[m]*” — MNL OL A 57 VII. 219.

és így alkalmat teremtett arra, hogy másfajta kegyben részesítse az uralkodó alattvalóját a grófi cím kapcsán, mint eddig.

Két évtized és három rangemelés után Esterházy Miklós 1626. évben elnyert grófi címe az, amelyről kiállított diploma az első, amely nem tartalmaz az elvi rendelkezések terén lényegi eltérést a Thurzó György oklevelében foglaltaktól. Talán nem véletlen, hogy a három „közbeékelődött” grófi címet szerző személylyel, illetve családdal szemben Esterházy Miklós pályája inkább Thurzó Györgyével mutat hasonlóságot. Bár Esterházy Thurzóval ellentétben teljesen homo novus volt az arisztokrácia köreiből, egyikük családja sem büszkélkedhetett jeles ősökkel a középkorból, mint a Bánffyak, vagy Drugethek, és a cím elnyerésének háttere is más volt, mint Bethlen István esetében. Talán ezért sem volt szükség, vagy akarat új formába önteni az adományt. Esterházy Miklós grófi oklevele egyértelműen Thurzóé mintájára, annak formuláinak felhasználásával készült, néhány különbség azonban kimutatható a két irat között. Ezek némelyike teljesen magától értetődő, hiszen a megadományozott személyétől függő. Egyes eltéréseknek — különösen a később oklevelekkel való összevetés alapján — viszont nagyobb jelentőségük van. A két megadományozott személyéhez köthető legfontosabb eltérés az örökösökre vonatkozik. Míg Thurzó György esetében a fő adomány (a mágnások és bárók soraiból való kiemelés és gróffá tétel) a megadományozott által általánosságban vonatkozik mindkét nembeli utódaira és maradékaira, addig Esterházy oklevelében ehelyütt István fia nevesítetten is szerepel. Esterházy Miklós nem kapott ugyanakkor örökös főispánságot, így az erre vonatkozó rész kimaradt, illetve helyettesítődött az örökös grófság méltóságának adományozásával. Ezt egyébként Esterházy mindkét nembeli utódai örökölhették, szemben az árvai örökös főispánsággal, amely csak a fiágot illette. Azonban közös vonása a két adománynak, hogy egy–egy vár és a hozzá tartozó uradalom örökös adományozásáról is szól, és mindkét esetben csak a fiági lemenőkre terjeszti ki az oklevél az öröklést.

Noha a szöveg szerkesztője a Hunyadi és Thurzó diplomák „szöveg hagyományát” követte, lényegi különbség — legalábbis formai szempontból — a korábbi oklevelekhez képest két formulának az elmaradása. Az egyik a személyes jelenlét alá helyezése, a másik az esküformuláé. Ezek elhagyása akár a főispáni cím adomány elmaradásával is összefüggésben lehet, de valószínűbb, hogy a szöveg bizonyos mértékig aktualizálásra került. Ezáltal — bár az oklevél szerkezetében maradtak a Hunyadi-diplomáig visszavezethető elemek — oklevéltani szempontból a Thurzó György-féle grófi oklevél vette át a minta szerepét.

Húsz évvel Thurzó György grófi rangemelése után még viszonylag egy irányba mutatónak mondható a grófi cím adományok tartalma, noha formailag, és tar-

talmilag számos kisebb–nagyobb eltérés mutatkozik közöttük. Esterházy Miklós grófi címszerzését követően néhány év szünet következik az ilyen típusú rangemlésekben, majd 1630-tól kezdődően majdnem minden évre jut egy újabb. Egyértelműnek látszik, hogy ekkortól lesz elfogadott és vágyott cél a magyar arisztokrácia köreiből a grófi cím. A század első negyedének iránya azonban nem folytatódott. Az 1630-as években kettéválk a grófi adományok fejlődésének vonala: egymás után jelennek meg a pusztai címadományok, kezdve Batthyány Ádámmal.¹⁸⁵ Ezek — kissé bővített formában — a Bethlen–diploma szövegét, és így tartalmát veszik át, nem esik szó bennük birtokról, uradalomról, főispáni címről, valóban „puszta” grófi címadományozások. A század közepéig terjedő két évtizedben adományozott tizenhárom grófi cím közül négy ezt a formát követi,¹⁸⁶ a többi kilenc több–kevesebb változtatással a Thurzó György-féle mintát.¹⁸⁷ Közöttük jelentősebb tartalmi eltérések találhatók, mint az előbbi csoportnál: igaz majdnem mindegyik kapcsolódik valamely (vár)uradalomhoz, birtokhoz, de ennek megfogalmazása nem egységes. Néhány oklevélben kimondottan valamely (vár)birtokhoz kötődik a grófi cím (Forgách Ádám — Gimes, Wesselényi Ferenc — Murány), másoknál a birtok (neve) csak a grófi címbe kerül befoglalásra (Illésházy, Draskovich, Pálffy János, Konzsky), vagy egyáltalán nem szerepel (Pálffy István, Forgách Ferenc),¹⁸⁸ illetve Pálffy Pál esetében lényegében egy birtokadomány mellett majdhogynem mellékesen szerepel a grófi címadomány.¹⁸⁹

Kérdés, hogy ezek a különbségek tarthatók-e rangon belüli differenciálódásnak, vagy csupán a Schiller által meghatározott fejlődési szakasz lassú elhalásáról van csupán szó. A kérdést feltehetően csak jóval szélesebb körű forrásfeltárás esetén lehetne megválaszolni, hiszen meg kellene határozni, hogy ha volt, akkor miben nyilvánult meg ilyen alapú különbség, megkülönböztetés. Mindenesetre a ritkaság, az előkelőbbnek ható, és a tényleges tartalom kiüresedésével egyre fontosabbá váló formai jegyek alapján arra lehet gondolni, hogy birtokra utaló

185 II. Ferdinánd, Regensburg, 1630. augusztus 16. — MNL OL A 57 VII. 961–962. p.

186 Ezek: Batthyány (1630), Nyáry (1632), Széchy (1645), Pázmány (1650), lelőhelyeiket ld. *Arisztokrata adatbázis*. Rangemlések. Magyar grófi rangemlések.

187 Illésházy (1631), Pálffy István (1634), Pálffy Pál (1634), Draskovich (1635), Pálffy János (1636), Forgách Ádám (1640), Wesselényi (1646), Konzsky (1647), Forgách Ferenc (1647) részletesen ld. *Arisztokrata adatbázis*. Rangemlések. Magyar grófi rangemlések.

188 Forgách Ferenc címe annyiban különbözik a többiekétől, hogy diplomájából elmaradt a grófi cím örökös jelzője, ld. III. Ferdinánd, Pozsony, 1647. március 20., MNL OL A 57 X. 7–9.

189 II. Ferdinánd, Bécs, 1634. február 13. , MNL OL A 57 VIII. 36–38.

grófi cím előkelőbbnek számíthatott.¹⁹⁰ Abban, hogy mindez így alakult, persze szerepet játszhatott az is, hogy a grófi címet már nem csak a legelőkelőbb, (-haltalmasabb, -vagyonosabb) arisztokraták nyerték el, hanem olyanok is, akik éppen nem voltak főispánok, és nem is számíthattak erre.

Kiváltságok és jogok tekintetében azonban biztosan nem oszlott meg a grófok csoportja, legfeljebb abban, hogy az egyik csak grófnak hívathatta magát, míg a másik a birtokáról vett címmel dicsekedhetett — és ezeknek a különbségeknek utóbb egyre nagyobb súlya lett.

IV.

Az 1606 utáni mintegy negyedszázadban elég képlékeny még a grófi címadományozás gyakorlata és formája: az indok, a tartalom, és a megfogalmazás is eltérő, és csak részben vezethető vissza Thurzó György diplomájára, vagy korábbi előzményekre. Hiába került bele kancelláriai formuláskönyvbe az 1606-os privilégium, nem lett kizárólagos minta. A XVII. századi grófi címadományozásokon végigtekintve nehéz eltekinteni a Schiller által megállapított fejlődési sémától, azonban finomítani is szükséges azt. A század első negyedében egészen Hunyadi János beszercei grófi adományáig visszamenő formulákból építkeznek az oklevelek. Részben talán csak archaizálási célból, vagy azért nyúltak vissza a XV. századig, mert nem volt erre vonatkozó más forrás, élő gyakorlat. A felesleges, anakronisztikus részek — a grófi esküre való utalás, továbbá a megadományozott személyének a királyi személyes jelenlét bírósága joghatósága alá való helyezése — azonban a Drugeth-diploma után nem szerepelnek többet. De megszűnik az örökös főispánság grófi címmel való együttes adományozása is, a későbbiekben az fordul csak elő, hogy egy időben (néhány nap, vagy néhány hét eltéréssel) kap örökös főispáni és grófi címet valaki.¹⁹¹ A Drugethek és a Bánffyok rendhagyóan

190 Schiller, 1900. 261. Itt a szerző kiemeli a *maiores*, mint a grófi cím jelzője összefüggését a földbirtokkal összekapcsolódó címmel. Ezzel az élesszemű megfigyeléssel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy az Hunyadi János, és Fogarasföld adománya esetében található csak meg ezt megelőzően a grófi diplomákban, azt követően pedig Wesselényi Ferenc és Forgách Ádám grófi címe esetében bukkan fel, az ezek közöttiekben nem.

191 Rákóczi I. Ferenc például két héttel hamarabb kapta grófi címét (I. Lipót, Ebersdorf, 1664. szeptember 14., MNL OL A 57 XIII. 127–129.), mint ahogy főispáni kinevezését Sáros vármegyére (I. Lipót, Ebersdorf, 1664. szeptember 27., uo. XIII. 125–126. p.). Azonban egyfelől az, hogy apja volt az előző főispán, másfelől, hogy grófi címe, amely Sáros várához és uradalmához kö-

adományozott grófi címeit követő évben pedig megjelenik egy teljesen új megfogalmazású címadományozó szöveg Bethlen István diplomájában. Ettől kezdve lesz meghatározó a Schiller által megállapított korszakok kettőssége, az, hogy nem mindegy, mire vonatkozik a grófi címadományozás: létezik pusztai grófi cím, és valamely (vár)uradalomra, birtokra vonatkozó. Ezek eltérő formulákat használnak, a kedvezmények sem pontosan ugyanazok, de a jelek szerint a „grófok rendje” ettől még nem szakadt rétegekre. Valószínűleg többet jelentett a pusztai grófi címnél egy uradalommal összekötött, de arra vonatkozóan még nincsenek kutatások, hogy ez miben nyilvánult meg egykorúan.

Ennek fényében túlzás lenne túlságosan éles cezúrákat látni a grófi cím magyarországi történetében. Részleteikben sokban különböznek ezen évtizedek grófi címadományai, a fő vonalak viszont — az Erdődy diploma kivételével — folytonosak. Bethlen István grófi oklevele legalább annyira mintaadó, mint Thurzó Györgyé, tartalmában majdhogynem újszerűbb is. A két meghatározó, tényleg mintateremtő elem Thurzó György grófi címében — ami a következő évtizedekben minden adományban megtalálható — azok a gróf–Graf megfeleltetés, és a grófok rendjére való utalás.¹⁹² Ez utóbbi kétségtelenül meghatározó újításnak bizonyult, és jelentése sem csak szimbolikus, de kérdés, hogy e miatt érdemes-e magyarabb grófi címnek tartani, mint az Erdődykét, vagy a Nádasdyakét.¹⁹³

Ugyanígy nem látszik érdemesnek a grófi cím területi vonatkozásait, mint specifikáló elemet kijelölni. A grófságot, mint kiemelt jogállású területet a XVI. században már nem adományozták az uralkodók, de a grófi cím területhez, birtokhoz való kötöttsége fennmaradt a XVII. században is, a század első felében a megjelenő pusztai grófi címnél jelentősebb számban adományozták azt az uralkodók. De ezek között is voltak különbségek: Thurzó György Árva várához és uradalmához, valamint Árva vármegyéhez kapcsolódó címei inkább birtok terü-

tódott, megelőlegezték a főispáni kinevezést. Más — és jogos — kérdést vet fel az, hogy nem egy adománylevélben kapta meg a kettőt.

192 Ez a két lényegi újítás talán nem véletlen: a Német-római Birodalomban ugyanis csak a grófok és a hercegek alkották a tartományok szintjén felülemelkedő rendet (vö. *Conrad*, 2011. 211. p.). Talán erre akartak utalni a szövegezők, noha Magyarországon nem volt reális alapja, de annál jobban elkülönítő tényezőként hatott és „nemzetközileg” is fontos lehetett.

193 Érdekes, hogy a grófok, bárók, nemesek, tehát, ha úgy tetszik a nemesség három rétege már az Erdődy diplomában is felbukkan, de ott éppen nem a különállást hangsúlyozó, hanem azt a közös jogok említése miatt elmosó formában — a comes-t értelemszerűen beszúrták a logikailag megfelelő helyre, „...*quibus coeteri veri comites et barones et nobiles p[rae]farti Regni nostri Hungariae (...) possitis ac valeatis*” — OSzK Kézirattár Fol. Lat. 2257. 345r; „*verorum comitum, magnatum et nobilium*” — uo. 346v.

leti jelleggel, mint az Erdődyek „Mons Claudius grófja” címe. Úgy tűnik, a XV. században még ténylegesen életre hívott megyényi grófságokból a XVII. század elején még megvolt a megyével való kapcsolat, de a közigazgatási egység jogállásának megváltozása nélkül, viszont az örökös főispáni címmel mintegy cserébe örökletesen egy család birtokába helyeződött a megye irányítása. Az 1620-as évektől viszont ez eltűnik, és marad ugyanezen feltételrendszer, de csak valamely kiemelkedő birtok vonatkozásában. Ugyanakkor megjelenik a pusztá grófi cím is. A nivellálódás folyamata egyértelmű, de inkább folyamatos, mint éles cezúrákkal tagolt.¹⁹⁴

A grófi cím tartalma kezd egyszerűsödni, elfogadottsága pedig nőni, így a Magyarországon is kialakuló ranghierarchia egyre vágyottabb csúcspontot jelentette.

Ennek a tudati folyamatnak talán legjobb példája az országbírói cím latin elnevezésének „áttünése” a grófibá. Már Schiller rámutatott, hogy az országbírói méltóság latin elnevezésének *comes X. Y. iudex curiae (regiae)* formában való használata teljesen bevetté vált már Mohács előtt.¹⁹⁵ Ennek megfelelően korszakunkban nem csak a Báthoryak, hanem minden e méltóságot viselő személy esetében megfigyelhető ez.¹⁹⁶ A XVII. századból már egyértelmű adatok is vannak

194 Lényegében igaza van tehát Schiller Bódognak, bár e folyamatot az egyes fázisok elkülönítése útján mutatta be, noha azok igencsak egybemosódnak.

195 Más kérdés, hogy a történetírást is megzavarta ez olykor, amelyre már Schiller is utalt, *Schiller*; 1900. 254. p. 138. jegyz..

196 A Báthoryakra ld.: *Pálffy*, 2012. 184. p. A többi hasonló esetre a számos példa közül ld. pl. „*comitis Ambrosy Sarkan de Akoshaza iudicis curiae pr[ae]fati (...) Ludovici Rex ...*” — Brünn, 1531. március 25., MNL OL A 57 I. 132.; „*spectabilis et magnifici comitis Alexy Thurzo de Bethleenffalwa iudicis curiae et locumtenentis nostri*” — Enns, 1536. június 12., uo. I. 317. p.; „*comite Stephano Banffy de Alsolindwa iudice curiae nostrae*” — méltóságsor, 1567. február 19., uo. XXIX. 450., „*spectabilis et mag[nifi]ci quondam Comitis Christophori Orzagh de Gwth, al[ia]s iudicis cur[iae] n[ost]rae*” — Bécs, 1569. április 4., uo. III. 932. Schiller előbb hivatkozott megállapítása szerint csak a főnemesi címet viselőkre volt jellemző, de ennek ellentmond, illetve a szokás erősségét mutatja, hogy János király országbírója, az egyébként közneves Pestyéni Gergely is így használta, ld. „*Nos comes Gregorius Pesthyeny de Martonos iudex curiae serenissimi principis et domini, domini Joannis, dei gratia regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc.*” — Ozora, 1530. június 5., *Héderváry Okl.* II. 24. A XVI. században egyedi eset Nádasdy Tamásé, aki már Fogarasföld grófjaként lett országbíró. Kezdetben az ő neve elé nem kerül kitételre a 'comes' szó (pl. „*spectabilis et magnifici Thomae de Nadasd Comitis perpetui terrae Fogaras iudicis curiae et consiliarij nostri ac sup[re]jmi Regni n[ost]ri Hungariae capitanej*” — Prága, 1547. augusztus 13., MNL OL A 57 II. 254.), majd igen, de ekkor a nevével követő Fogaras örökös grófia címből marad el (1551-től), ld. pl. „...*ac spectabili et magnifico Comiti Thome de Nadasd perpetuo terre Fogaras, ac Comitatus Castriferrei Comiti iudici curie*

arra vonatkozóan, hogy ez esetben a comes titulust a gróffival azonosították,¹⁹⁷ kérdés, hogy ez a jelenség „hivatalosnak” tekinthető-e, ami azonban a kancelláriai iratokból nehezen deríthető ki.¹⁹⁸ Mindazonáltal maga a jelenség létezett, jelezte a grófi cím felértékelődését a köztudatban, illetve az arra való igényt a kortársak között.

Ilyen és hasonló módokon kialakult a lassan meghonosodó hivatalos címek holdudvara, a címek spontán, de nem minden szabály nélküli használata, amit elősegített, hogy a korban e téren közel sem voltak jól definiált terminus techni-

et consiliar[i]i suo ac Supremo Regni Hungarie Capitaneo” — Bécs, 1551. május 8., uo. II. 456.

- 197 Erre utal Báthori István országbíró sírfelirata, idézi Pálffy, 2012. 184. p. A teljesen egyértelmű azonosság csak a magyar megfelelő hasonló használata esetén jelenthető ki, például a Pálffy által ugyanott idézett esetben, vagy egy emberöltővel később Alaghy Menyhérttel kapcsolatban: „*Groff Moniorokerekj Erdeödy Anna az Nehaj Tekintetes es Na[gysa]gos Groff Bekenj Alaghj Menihart Urn[a]k meghagyott özvegye*” — Serényi Sándor és Erdödy Anna egyezsége, Pácin kastélya, 1632. szeptember 9., MNL OL E 148 fasc. 443. nr. 8. Egyébiránt a Pálffy Géza által a fenti idézett helyen említett sírfelirat igazi érdekessége témánk szempontjából az, hogy Szabolcs és Szatmár megyék örökös grófjának [!] is nevezi az elhunytat.
- 198 Mínthogy latin nyelven történt az ügyintézés, kevesebb az esély ennek kiderítésére. A comes cím név előtti önálló használatára azonban akad példa: Drugeth János fentebb idézett grófi diplomájában Drugeth György országbíró első említésénél teljes titulását kiírták (a szokott formában), a szöveg további részében a „comes Georgius Drugeth” alakban említik — kérdés, hogy Thurzó György grófi diplomája után, amelyben egyértelműen azonosítást nyert a comes és a Graf (gróf) fogalom, tartható-e ez csupán az országbírói cím esetében alkalmazott speciális rövidítésnek, vagy sem? Mindenesetre a XVII. század elejére elég erősen meggyökeresedhetett ez a szokás: 1613-ban Forgách Zsigmond országbíró „*Comes Sigismundus Forgach de Ghymes Neogradien[sis] et de Zabolch Comit[atu]m Comes Őfels[ége] Iudex cur[ia]eja?*” titulussal szerepel, tehát a főispáni címei megelőzik az országbíróit, ami persze lehet az őrök tévedése, de a 'comes' cím a név elől így sem maradt el, ld. pozsonyi káptalannak, Pozsony, 1613. december 26., Prímási Levéltár Act. Rad. classis O capsza 33. nr. 83. Rákóczi Pált (országbíró: 1631-1636) halála után a kancelláriai oklevelek mindig comesként említik, de olykor az országbírói címre való utalás nélkül (pl. MNL OL A 57 VIII. 147. [1636. április 4.], uo. VIII. 159. [1636. április 29.]). A terminus technikusok természetszerű definíjatlansága, illetve az, hogy három nyelv esetében kell erre figyelemmel lenni, az egész kérdéskör egyik legnagyobb nehézsége. Ezt illusztrálандó két (részben kapcsolódó) kiragadott példa a német nyelvű forrásokból a (fő) ispán megnevezésére: „*getreuer Stephan Dobo von Ruzzkha vnseren Span der Spanchafft zu Barso [sic]*” — II. Miksa császár, Bécs, 1567. július 24., MNL OL E 205 20. t. (8. d.); illetve „*neben uberrichtung der zweir Obristen Graff Bathors und Lazars von Schwendi schreibens Abschrift*” — Dudith András II. Miksának, Piotrków, 1565. június 9., *Dudithius Epistulae*, 202. Itt jegyezendő meg, hogy a 'supremus comes' kifejezés a 1600. évtől fordul elő a főispáni kinevezésekben — vö. a Királyi könyvekben található okiratmásolatokat, MNL OL A 57 passim.

kusok. A rangokat, címeket, az ezekhez tartozó megszólításokat, szavakat időben, térben, társadalmi helyzet, címzett és író szerint — bár nem teljesen szabályszerűtlenül — ha nem is számtalan, de számos jelentésben, variációban használták, mintegy „adományozták” maguknak, családtagjaiknak, rokonaiknak a főrendűek.¹⁹⁹

A jelenség talán nem annyira a címek és rangok elburjánzásának, hanem a minták követésének leírásával magyarázható. Egy fontos szempont ugyanis általában nem került a történeti leírásokban kihangsúlyozásra. A grófi cím, illetve bármilyen rang egyik meghatározó jellemzőjéről nem ejt szót a szakirodalom, valószínűleg azért, mert túlságosan magától értetődőnek tartja, vagy pedig, mert egyáltalán nem veszi figyelembe. Ez pedig az, hogy a címadomány, rangemelés uralkodói adomány volt, forrása a mindenkori király. Tehát főnemesi, főrendi cím az, amit a király adományozott. Ebből a szempontból azonban lényegében magyar báró, magyar gróf az volt, akinek a magyar király főnemesi címet adományozott. Kétségtelen, hogy voltak, akik adomány nélkül éltek ilyen címekkel, és adott esetben ez akár a címszerzés előszobáját jelentette, ezzel azonban nem lettek grófok, vagy bárók. A jelenség megítélését nehezíti, hogy a grófi cím majd-

199 A fentiekben ismertetett esetek mellett további példák: az 1625-ben meggyilkolt rimaszécsi Széchy György sírfelirata szerint gróf, Gömör vármegye örökös főispánja, több vár szabad bárója volt (ILLVSTRISSIMVS COMES GEORGIVS SZECH DE RIMASZECZ SVPREMVS AC PERPETVVS COMES COMIT[A]T[VS] GEOMORIENSIS LIBER BARO ARCIV[M]M MVRANI LIPCZE BALOG ETC[ETERA] [...] — *A Magyar Nemzet Története*, VI. reprodukció: 377., olvasata: 594.) — noha egyikről sem tud a kutatás. Ezzel szemben a grófi címet „kerülgető” homonnai Drugeth György síremlékén csak az országbírói tisztségére utalóan — igaz, a keresztnév után — szerepel a comes cím (ILLVSTRISSIMVS D[OMI]N[VS] GEORGIVS COMES DRVGET DE HOMONA IVDIX CVRIAE COMITAT[VVM] ZEMPLIN[IE]NSIS ET DE VNG COMES [...] — *uo.* reprodukció: 150., olvasata: 586.). Széchy György példája nem egyedülálló: általában valamely vármegye után az ’örökös gróf’, valamely örökjogon bírt vár(uradalom) után az ’örökös úr’, ’szabad úr’, ’szabad báró’ címet illesztették nevük mögé sokan. Ennek analógiájára Széchy Katalin magát „*Lipce várának Örökös Asszonya*”-ként nevezi meg egy iratában ([Zólyom]Lipce vára, 1656. március 16., *Vass*, 1972. 107.). A grófi, örökös főispáni címmel kapcsolatban figyelemre méltó az Erdődyek fentebb bemutatott esete mellett, hogy Thurzó György már 1604-ben megelőlegezte magának Árva vármegye örökös főispáni címét: „*Mj Thurzo Geörgy Arua Varmegyenek feő Eőreőkeős Ispannia, Magyarorzagban az feőlseges Romay Czazarnak feő Poharnok Mesthere Thanacza: Dunan unneñd azon Magyarorzagnak Generallia es Vjüarnak feő kapitannia...*” — [Érsek]Újvári, 1603. július 4., Primási Levéltár Act. Rad. classis C capsza 11. nr. 35.; Forgách Ádám pedig grófi és egyéb címei mellett magát Szécsény „*szabad eőreőkeős zászlos ura*”-nak [!] titulálta, (ld. dátum nélkül, Primási Levéltár, Act. Rad. classis N capsza 31. nr. 16.). Ezekon túl nyilván további példák is felhozhatók — talán nem véletlen, hogy ezek magyar nyelvű szövegek. Ld. alább az V. Függelékben írottakat is.

hogy nem leglényege a diplomák szövege szerint is az volt, hogy valakit grófnak nevezhettek, írhattak, sőt kellett, hogy nevezzenek, írjanak a többi alattvalók, ezt pedig akár királyi rendelkezés nélkül is el lehetett érni. Mégis, azon esetek, amelyek nem kapcsolhatóak uralkodói adományhoz, azok „csak” a főnemesi címhasználat fogalomköréhez sorolhatók, nem a címek szorosán vett történetéhez. A címadományozások különbségeinek kutatása nem éppen tanulságok nélküli eredményekre vezetett és vezethet, túlértékelni azonban anélkül, hogy egykorú gyakorlati lecsapódásainak nyomait is feltárnánk, nem biztos, hogy célravezető.

A fentiek nagy vonalakban a Schiller Bódog által felvázolt folyamatot igazolják. Hozzá kell azonban tenni ehhez, hogy Schiller is viszonylag felületesen írta le az általa felállított egyes fázisokat, azokon belül ugyanis jelentős különbségek vannak. Ez persze nem jelent többet, minthogy apróbb részletek is tisztázhatóvá váltak a grófi cím fejlődéstörténetében. Ezek alapján leginkább úgy tűnik, hogy a részben középkori hagyományokra és formulákra építő, azt továbbéltető, a címet valamely területtel (ritkábban örökös főispáni címmel) összekapcsoló adományok lassan tényleg háttérbe szorultak. Azonban ennek jelentősége nehezen ítélnél meg. A grófok között nem volt különbség a kiváltságok tekintetében, viszont ahogy nőtt később a külsőségek presztízse, úgy értékelődhetett fel a címek, a címek fajtájának szerepe is — ennek részletei azonban még tisztázásra szorulnak. Sőt, igen valószínű, hogy a bárói, grófi rangok történetének fentebb áttekintett időszakában sem tekinthető minden kérdés megválaszoltnak.

V.

Függelék

A XVI–XVII. századi magyar grófi rangemelések — egyes bárói címnyerésekkel ellentétben — elég jól dokumentálhatóak, általában közvetlen források állnak rendelkezésre a címadományról. Korszakunkban egyetlen kirívó kivétel akad, a Csáky család, amelynek tagjai Szepes várának megszerzését követően viselték a grófi címet, már csak azért sem véletlenül, hiszen a Szepességhez köthető grófi cím az, amelyiknek a legkomolyabb és legfolyamatosabb előzményei voltak, ráadásul nem is egy, hanem három formában. A Szepesföld örökös grófja (*comes perpetuus terrae Scepusiensis*), és a Szepes vármegye örökös főispánja/grófja (*comes/supremus comes perpetuus comitatus Scepusiensis*) alább áttekintendő

címei mellett létezett ugyanis a szepesi szászok grófja tisztség is, amely viszont nem azonos a másik kettővel.²⁰⁰

Az e területhez kapcsolódó, grófinak tekinthető, és általában akként értelmezett cím első előfordulása a Szapolyaiak ilyen címe, amelyet Szapolyai Imre nyert 1465-ben I. Mátyás királytól, Szepes vára és kerülete vonatkozásában, és amelyet a családtagok a későbbiekben a Szepesföld örökös grófja (*comes perpetuus terrae Scepusiensis*) formában használtak.²⁰¹

Szepes várát 1527-ben Thurzó Elek kapta adományul I. Ferdinánd királytól, és ezt követően a főispáni hivatalt is megszerezte, ennek jellege azonban kérdéses. A témával foglalkozó történészek úgy vélték, hogy a Thurzók már 1531 óta birtokába voltak az örökös szepesi (fő)ispáni címnek,²⁰² sőt az egyes ágak között átörökítették azt.²⁰³ Érdekes módon ezt két szerző mindösszesen egy forráshivatozással támasztotta alá,²⁰⁴ azonban mind a hivatkozott szövegkiadás, mind az eredeti irat (egykorúan is csak közvetett információt közlő) szövege csupán (fő)ispáni címről beszél, nem pedig örökös főispániról.²⁰⁵

Végigtekintve néhány e tekintetben fontos korabeli forrást, ez nem is meglepő, mivel a XVI. századból egyelőre nem sikerült a Thurzók szepesi örökös főispáni címére vonatkozóan releváns adatot találni. Kétségtelen, hogy a Thurzók a fenti dátumtól a család kihaltáig majdnem folyamatosan viselték Szepes vármege főispáni tisztségét,²⁰⁶ de az örökös jelző soha nem szerepel a főispán családtag neve mellett a Kancellária által kiállított okiratokban. Még meggyőzőbb, hogy a főispáni kinevezésekben sem fordul elő ilyesmi: Thurzó II. Szaniszló esetében csak szepesi ispánságról esik szó.²⁰⁷ Thurzó II. Elek 1584-es kinevezésében

200 Ld. *Weber*, 1895.

201 A diplomát közli: *Wagner*, 1774–1778. I. 145–147., használatára ld. pl. Dl. 102.682 (Szapolyai János, 1500. szeptember 14.); Dl. 102.708 (Szapolyai György, 1526. április 29.); vö. még *Schiller*, 1900. 250; *Hajnik*, 1888. 78. p.

202 *Hajnik*, 1888. 9., 79. p.

203 *Pálffy*, 2011. 76–77. p., *uő*, 2012. 181. p.

204 *Pálffy*, 2011. 76. p.

205 Ld. *Erdélyi*, 2005. 223. p., illetve MNL OLE 142 fasc. 30. nr. 13.

206 *Fallenbüchl*, 1988. 99. p. — Thurzó Elek neve mellett itt is szerepel az 'örökös' jelző, hivatkozási alapnak ez, — ld. *Pálffy*, 2011. 76. p., 50. jegyz. — azonban kevésbé fogadható el. Az előzményekre ld. *Erdélyi*, 2005. passim,

207 „*Quod [...] Magnifici Stanislai Thurzo honorem comitatus Scepusien[sis]. [...] eidem Stanislai Thurzo, [...] duximus dandum et conferendum...*” — I. Ferdinánd, Augsburg, 1559. április 8., MNL OLE 148 fasc. 446. nr. 24.

ugyan olvasható az ispáni tisztt (tulajdonképpen a vármegye), és a vár birtoklásának örökjogon való összefonódására való utalás,²⁰⁸ de csupán ennyi, a főispáni címre való vonatkozás nélkül. A Thurzó Kristófnak 1603-ban kiállított kinevező okirat azután egy közbevetéssel tovább bővíti e megjegyzést,²⁰⁹ de továbbra is csak a vár és vármegye összetartozására utalva. Az utóbb említett oklevélben már főispáni címről van szó, de mint látható, örökös főispánságról itt sem. Negyedszázad múlva, Thurzó Ádám 1628-as főispáni megerősítő irata ugyan hivatkozik a szepesi főispáni tisztség I. Ferdinánd által történt adományozására, de az örökösség sem egykorúan, sem a megelőző adománnyal kapcsolatban nem merül fel ebben az okiratban sem.²¹⁰ Érdekes ugyanakkor, hogy Thurzó III. Szaniszló főispáni kinevezésének kihagyták a helyét a Királyi könyvekben, (talán hosszabb volt az oklevél, mint a korábbiak és azért nem fért oda).²¹¹ Különösen azért figyelemre méltó ez, mert a század elején egyértelműen felbukkan a „Szepesföld örökös grófja” és a „Szepes vármegye főispánja” cím a Thurzók (I. Kristóf ága) címei között.

A Királyi könyvekben található első irat, amelyben a Szepesföld örökös grófja cím a Thurzó család valamely tagjával kapcsolatosan előfordul, az Thurzó Kristóf Sáros vármegye főispánjává való kinevezési oklevele 1612-ből.²¹² De a következő évben — igaz nem királyi oklevélben — Thurzó III. Szaniszlót is ezzel, és — noha ekkor éppen nem ő volt a megye főispánja — az örökös főispáni címmel említik.²¹³ A családtagok azonban már ezt megelőzően használták az örökös

208 „*honorem Comitatus Scepusien[sem], ac arcem Scepusien[sem] p[er]petuo iure annexum*” — I. Rudolf, Prága, 1587. július 4., MNL OL A 57 IV. 394.

209 „...*Magnifici Christophori Turzo de Betlehemffalwa ... honorem supremi comitis Comitatus Scepusiensis arci Scepusien[si], quam nunc dictus Christophorus Thurzo senet et possidet, ab antiquo uti nobis relatum est, perpetuum iure annemxum est...*” — I. Rudolf, Prága, 1603. augusztus 19., MNL OL A 57 V. 606. (A jelenség majdhogynem törvényszerű, vármegye és központi vára birtoklásának együttjárására további példák hozhatók Ungtól Trencsénen át Varasdig.)

210 II. Ferdinánd, Prága, 1628. május. 25. — MNL OL A 57 VII. 740-741., idézi *Hajnik*, 1888. 79. 3. jegyz., vö. még *Schiller*; 1900. 250. 128. jegyz.

211 Ld. [1614] MNL OL A 57 VI. 464.

212 „*Magnificj Christophorj Thurzo de Bethlemffalua, terrae Scepusiensis Comitis perpetui...*” — II. Mátyás, Bécs, 1612. január 7., MNL OL A 57 VI. 301.

213 Egészen pontosan mindkét címet egybefoglalva „Szepesföld és megye örökös ispánja (grófja?)”-ként nevezi őt meg Thurzó György nádor: „*d[omi]nis Stanislao Thurzo de Bethlemffalua, Comite perpetuo Terrae ac Comit[us] Scepusien[si]*” — Besztercebánya, 1613. augusztus 27., MNL OL A 57 XVII. 19.

főispáni (és nem a Szepesföld örökös grófja) címet: egy, Thurzó IV. Kristóf által kibocsátott irat intitutatiojában 1607. májusában már ezzel találkozni.²¹⁴ Azonban ez csak a fellelt királyi okleveleknél régebbi, az első általam talált, — nem feltétlenül legkorábbi — előfordulása a címnek 1600-ból való: három testvér, III. Szaniszló, IV. Kristóf és Miklós egy egyezségükben nevezi így magát, de csak Szaniszló írja alá ekként a nevét a dokumentum végén.²¹⁵

A kör nyilván még tovább szűkíthető, de az eléggé bizonyosnak látszik, hogy a Thurzók szepesi örökös főispánsága, illetve szepesföldi örökös grófsága nem olyan régi, mint azt a szakirodalom feltételezi, sőt talán ez is felvett címként született, mint az Erdődyek monoszlói grófsága. (És mint látszik, a Szepesföld örökös grófja cím használata a későbbi.) Ezek alapján talán nem megalapozatlan annak feltételezése, hogy a nem egyházi méltósághoz kötött örökös főispáni címek adományozásának megindulása a XVII. század első évtizedére tehető. Eddig — Hajnik nyomán — két XVI. századi örökös főispánságról tudunk a Magyar Királyság területén, a Thurzók szepesi, és a Révayak túróci örökös főispánságáról.²¹⁶ Ez utóbbiról azonban Pálffy Géza bebizonyította, hogy csak örökletes (haereditarius, nem pedig perpetuus) volt.²¹⁷ Így még az is megkockáztatható, hogy Thurzók névleges szepesi, majd előbb lényegében névleges, majd tényleges árvai főispánsága volt a folyamat elindítója, amit szorosán követett az Erdődyek varasdi örökös főispáni címe.²¹⁸

A Szepesség birtoklása tekintetében a Thurzók utódjainak tekinthető Csákyak grófi címének eredetével nemigen foglalkozott a történeti kutatás, az arisztokráciába kerülésükről sem állapított meg többet, mint, hogy már a XVI. század elején a régi (született) bárói családok közé számítottak.²¹⁹ E homályos kérdésben újabban fényt gyújtani látszott Csáky Istvánnak az 1605-ös országgyűlésen való

214 „*Nos Christophor[us] Thurzo de Betlehemfalwa perpetuus Comes Comit[at]us Scepusien[sis] Liber Baro Arcu[m] Semptae, Galgocz, Baýmocz, Themetven et Vjyszno...*” — Szepes vára, 1607. május 25., MOL E 148 fasc. 453. nr. 12. [aláírás és pecsét nélkül]

215 „*Nos Stanislaus, Nicolaus, et Christophorus Turzo de Bethlemfalua, Comites perpetui Comitatus Scepusien[sis], Liberi Barones in Baimocz, Sempte, Galgocz et Themetuin etc.*” — Szepes vára, 1600. január 2., Prímási Levéltár, Act. Rad. Classis T. capsza 42. nr. 264.

216 *Hajnik*, 1888. 9., 79., 84. p., persze kérdés, hogy az enyingi Törökök Hunyad vármegye örökös (fő) ispáni címét hova soroljuk, ld. *uo.*, 60–61. p.

217 *Pálffy*, 2009a 12. p.

218 I. Rudolf, Prága, 1607. március 24. — MNL OL A 57 V. 858–862.; de ld. még a Pálffyak esetén is: *Hajnik*, 1888. 72–74. p.

219 Fügedi Erik megállapítását idézi *Papp*, 2008. 111. p., ld. *uo.* 2. jegyz. is.

részvétele, amit mindjárt a grófi cím megszerzésével kapcsolt össze a kutatás — alaptalanul.²²⁰

A források nem hagynak kétséget afelől, és egy történész sem kételkedik benne, hogy a család a XVII. század folyamán megszerezte a grófi címet, vagy legalábbis élt vele. A címszerzés körülményei azonban korántsem egyértelműek. Ez már csak azért is érdekes, mert a Csákyak XVII. századbéli nagy személyiségei nem nevezhetőek elfeledetteknek: a dualizmus korában megjelent a család — igaz erősen válogatott — oklevéltára,²²¹ életrajz látott napvilágot Csáky VIII. Istvánról és édesanyjáról is,²²² és napjainkban is jelennek meg kutatási eredmények a család korszakunkbeli történetéről.²²³ Azonban ha a grófi cím eredetéről próbálunk tájékozódni, mind a forrásokban, mind a szakirodalomban zavarba ejtő dolgokba ütközünk. Például Csáky Istvánnak Deák Farkas által írt életrajza harmadik fejezete a cím szerint a grófi méltóság megszerzéséről is szólna,²²⁴ ám a fejezet legvégéig egy szó sem esik az eseményről. A fejezet utolsó mondataiban pedig a szerző így fogalmaz bármiféle forrás megjelölése nélkül: „... minthogy nem sokkal az előtt a grófi méltóságot is megkapta így nem csak Erdélyben, de már Magyarországon is csakugyan a főurak közé számíthatta magát”.²²⁵ Az adatolás hiánya ellenére nem vetendő el Deák megállapítása, ugyanis azt a már akkoriban közölt források is valószínűsítették. A kutatás pedig nem szentelt ennél több figyelmet a későbbiekben sem a kérdésnek, teljesen egyértelműnek tűnik ugyanis, hogy a szepesi grófi cím Szepes várának megszerzésével volt kapcsolatban.²²⁶ Hajnik Imre is csak azt jegyzi meg, hogy „Kevéssel reá 1638 márczius 25-én Szepes várát adományul nyervén, az örökös főispánság ahhoz csakhamar

220 Pálffy Géza a bárói címszerzéseket összefoglaló táblázatának utolsó változatában már jogos megjegyzéssel szerepel ez az információ Pálffy, 2010. 171. p. Ld. még *Szijártó–Cserpes*, 2010. 1257. p. 2. táblázat — e helyütt az *Arisztokrata adatbázisra* való hivatkozással már grófként említik Csáky Istvánt.

221 *Csáky Okl.*

222 *Deák*, 1888., és *uő.*, 1875.

223 Elsősorban Papp Klára munkássága említhető e téren.

224 „Harmadik rész: A szendrői kapitányság. Szádvári epizód. A szepesvári uradalom és a grófi méltóság.” *Deák*, 1888. 92. p.

225 *Deák*, 1888. 124. p.

226 Valószínűleg ezen okból jutott az 1638–1639-es címszerzés feltételezésére újabban Pálffy Géza is, ld. Pálffy, 2012. 191. p.

csatlakozott.”²²⁷ azonban forrásokkal alátámasztani ezt a „csatlakozást” nem tudta, vagy legalábbis elmulasztotta.

A szepesi vár és tartozékainak megszerzése talán a legfontosabb és a legjobban adatolt fordulópontja a Csáky család történetének, és éppen ezért elég jól rekonstruálható. A Thurzó család fiágának 1636-os kihalása ritka jó lehetőséget teremtett a számos rokon családnak vagyona gyarapítására. Csáky István felesége, Forgách Zsuzsanna révén tarthatott igényt valamilyen jussra. Kitartó munkálkodása — és persze nem kevés pénz — segítette hozzá ahhoz, hogy 1638-ban sikerüljön megszereznie a várat és tartozékait.²²⁸ A siker azonban korántsem volt teljes, ahogy azt Csáky István csaknem negyedszázaddal később végrendeletében pontosan és hangsúlyosan meg is írta, ugyanis sem a vármegye örökös főispáni tisztét nem kapta meg a család, sem a birtok lányági öröklésének lehetőségét.²²⁹ A birtokjogi kérdést újabb kitartó munkával, — és még nagyobb összegekkel — 1651-ben sikerült rendezni, amikor is adományt sikerült kieszközölnie mindkét ági utódai részére Szepes várára az uralkodótól.²³⁰

Úgy tűnik azonban, a birtok mellett a cím sem volt kevésbé fontos a családnak, ennek megszerzése azonban korántsem rekonstruálható olyan jól. A Szepes várat adományozó első oklevél 1638. március 25-én kelt,²³¹ alig fél év múlva, 1638. augusztus 15-én azonban egy kérést referált a Kancellária az uralkodó felé Csáky István és László részéről.²³² Ebben grófi címet (egészen pontosan csak a született és örökös grófi címet és méltóságot, egyéb megjelölés nélkül) kértek a maguk és mindkét nembeli utódaik számára, saját, illetve őseik érdemei — amelyeket bárókként („*in statu Baronum*”) szereztek — mellett arra hivatkozva, hogy a szepesi vár (illetve uradalom) korábbi birtokosai a született és örökös szepesi

227 *Hajnik*, 1888. 79. p. A második kitétel azonban a fentiek alapján kérdéses. Pálffy Géza szerint (*Pálffy*, 2012. 191. p.) a grófi cím megszerzésére Szepes várának és Szepes vármegye örökös főispáni címének elnyerése után került sor, ám az alábbiakból kitűnik, hogy a vármegye örökös főispánságáról ekkor még nem kaphatott adományt Csáky István. A szerző által hivatkozott források (uo. 71. jegyz.) csak a vár és tartozékai adományozására, és az abba való beiktatásra vonatkoznak.

228 A birtokba való bevezetésre a következő év február 2-án került sor, ld. szepesi káptalan, 1639. február 22., *Csáky Okl.* 702–715. p.

229 Szepesvár, 1662. november 5., *Csáky Okl.* 730.

230 III. Ferdinánd, Bécs, 1651. november 22., *Csáky Okl.* 720–726.

231 III. Ferdinánd, Pozsony, 1638. március 25., *Csáky Okl.* 698–702.

232 MNL OL A 33 anno 1638. nr. 152.. Az iratot tartalmazó íven egykorú kéz által felvezetve: „*Proposita a N[o]150 usque 156 | 19. Augusti Anno 1638 Pragae*”.

grófi címmel bírtak.²³³ Ez, mint fentebb láttuk, csak részben volt igaz, de a jelek szerint a döntés meghozói ezt nem is vizsgálták. Hiába hivatkoztak ugyanis a Csáky fivérek még az esztergomi érsek ajánlására is, a kancellária véleménye — amit a jelek szerint az uralkodó is magáévá tett — ennek ellenére az volt, hogy mivel nemrég mindkét Csákyknak bőségesen kimutatta a király kegyét, ezért nem időszerű ismételten megjutalmazni őket.²³⁴

A kérdés azonban nem dőlt el ilyen egyszerűen: a forrásokból sajátos kép bontakozik ki a grófi cím használatát illetően. A következő év legelején a Kancellária Csáky Istvánt még csak nagyságosnak titulálja, mindenféle cím nélkül.²³⁵ Nem sokkal később a szepesi káptalan Csáky Istvánnak Szepes vára és tartozékaiba való beiktatásáról szóló oklevelében már a „comes” jelzővel, azaz egyszerű grófként szerepel.²³⁶ Pár hónappal később, egy, Gönc mezőváros által kiadott iratban, mint gróf és Szepes vármegye örökös és főispánja,²³⁷ a szepesi káptalan ezt átíró, 1639 utolsó napjaiban kelt oklevelében pedig egy kissé tovább bonyolítva Szepesföld örökös grófja, és Szepes vármegye főispánja címmel titulálják.²³⁸

233 „*Supplicant igitur pro titulo ac honore Comitis <nati sive> perpetui, pro se haeredibus suis utriusque sexus benigne conferendo.*” [...] „*Et alias complures, qui Dominium Scepusiense possidissent, sicut et nunc Stephanus Chiaki <possideret> nati et perpetui Comites Scepusienses extitissent.*” — MNL OL A 33 anno 1638. nr. 152. Az összetett megfogalmazás oka valószínűleg az, hogy egészen pontosan nem is tudták (lehet, hogy nem is tudhatták), mit kérjenek. A ’titulus’ a grófi címre, a ’honor’ a főispánira utal, de sem a ’Szepesföld’, sem a ’vármegye’ szavak nem fordulnak elő a szövegben, kérdés, hogy az — utólag beszűrt — „született” jelző milyen okból került bele.

234 „*Opinio: Ex quo Sua Mafies]tas ante exiguu[m] suam satis abunde exhibuerit, posse illos hoc tempore ea contules esse, et ab ista petitione desistere.*” — MNL OL A 33 anno 1638. nr. 152. verso.

235 „*Magnifico Stephano Chiaky de Keresztszegh, coniliar[io] nostro...*” — III. Ferdinánd, Bécs, 1639. január 5., MNL OL A 57 IX. 187.

236 ’Ispán’-ként való értelmezésének kevesebb az alapja, ld. „*Illustrissimi comitis domini Stephani Chaky de Keoreoszegh ...*” — 1639. február 22., *Csáky Okl.* 702–703., és alább „*spectabilis et magnifici domini Stephani Chaky*” — uo. 711.

237 „...*az tekintetes Na[gysá]gos Groff Keöreözszeghi Chiaki Istuan Vrunck eő Na[gysá]ga Szepes Varmegienek Eőreőkös es feő Ispannianak, ...*” — Gönc, 1639. július 21., MNL OL A 57 IX. 263.

238 „*Ill[ustrissi]mus Comes D[ominius] Stephanus Chiaky de Keöreözszegh, perpetuus terrae Scepusien[sis], eiusdemque Comitatus supremus comes...*” — 1639. december 27., MNL OL A 57 IX. 262. — bár mint látszik, itt elkülönülnek a vármegye és Szepesföld meghatározások.

Ennek ellenére a mindezen okleveleket magában foglaló uralkodói oklevél csak nagyságosként és Szepes vármegye (fő)ispánjaként nevezi meg Csáky Istvánt.²³⁹

Még fél év sem telik el azonban, István testvére, Csáky László már „tekintetes és nagyságos gróf” egy uralkodói oklevélben is,²⁴⁰ ami ettől fogva állandósul a két Csáky megszólításaként, de a grófi címből csak ez, — a Szepességgel való összekapcsolódásról nem tud a következő években a kancelláriai gyakorlat.²⁴¹ Ennek ellenére az Csáky István intitulációjában felfedezhető.²⁴² Ennek mintájára testvére, Csáky László lévai uradalma után már 1640-től Léva örökös urának címzi magát.²⁴³

Az 1651. évi adomány azután nemcsak a birtoklás kérdésében jelentett előrelépést a Csákyaknak. Ebben ugyanis adományozásra került a vármegye örökös (és) főispáni tisztsége is Csáky István és mindkét nembeli utódja részére.²⁴⁴ A sajátos az, hogy az oklevél szövege szerint ez is kiterjesztő jellegű volt, mivel korábban a fiág részére adományozásra került e cím. Ám erre vonatkozó forrás nem ismert, és a fentebb vázolt gyakorlat is csak a főispáni címet igazolja.

Ezek után már csak az meglepő, hogy Csáky István a már említett végrendeletét az alábbi intitulatio-val kezdi: „*En Groff Cháky Istuan Magyar Orszagban tarnok Mester Szepessi varának Eőrekes Ura, és Vármegyének Feő Ispanya...*”²⁴⁵ ami lényegében paralel a kancelláriai dokumentumokból kibontakozó kép-

239 „*Mag[nifi]ci Stephani Chiaky de Keőrőszegh, Comitis Comitatus Scepusien[sis] et Consiliarij n[ost]ri...*” — Bécs, 1640. január 31., MNL OL A 57 IX. 262.

240 „*Sp[ectabil]is et Magnifici Comitis Ladislai de Chiak...*” — III. Ferdinánd, Bécs, 1640. május 15., MNL OL A 57 IX. 288.

241 Ld. pl. Csáky István főasztalnokmesteri kinevezése — III. Ferdinánd, Bécs, 1644. március 15., MNL OL A 57 IX. 571.

242 „*Nos Comes Stephanus de Chiak, perpetuus Terrae Scepusiensis eiusdemque Comitatus supremus Comes, Thauernicoru[m] Regaliu[m] per Hungariam Magister, Sacrae Caesareae et Regiaeque Maiestatis Consiliarius et Camerarius.*” — Szepesvár, 1646. szeptember 17., MNL OL A 57 IX. 813.

243 Ld. pl. pecsétjének körirata: COMES LADISLAVS DE CHIAK PETPETVVS DE LÆVA — Batthyány Ádámnak, Szentgotthárd, 1640. augusztus 10., MNL OL P 1314 nr. 8401.

244 „*Honore[m] aute[m] perpetui ac supremi Comitis dicti Co[m]it[at]us Scepusien[sis] praemanib[us] antelatj Comitis ac haerede[m] et postertiate[m] eisudem masculini v[er]idelic[e] t[er] sexu universis relinquimus et successores n[ost]ros legitimos Hung[ari]ae Reges relinqui volumus.*” — III. Ferdinánd, Bécs, 1651. november 22., *Csáky Okl.* 723–724.

245 Szepesvár, 1662. november 5., *Csáky Okl.* 727.

pel, azok ugyanis hallgatnak a főispáni cím örökösségéről, és szintén kerülnek a 'Szepesföld örökös grófja/ura' megnevezést.²⁴⁶

1638 augusztusában a már főispán Csáky István kérhette a főispánság örökössé tételét, a szöveg azonban nem erről tanúskodik, nem szerepel benne ugyanis a vármegye szó, így joggal gondolhatunk örökös grófságra. A végrendelet írásakor azonban úgy tűnik, hogy erre már az 1651. évi adományon átszűrve emlékezett Csáky István, mert bár ellentmondásos a megfogalmazás, de egyértelműen a vármegyéhez (és a várhoz) kötődő. A latin szövegekben olyan jól elkülönített Szepesföld örökös grófja kifejezés pedig az idézett magyar nyelvű szövegekben egyáltalán nem tükröződik, (hacsak a „Szepes várának örökös ura” címben nem, ennek a torzulásnak a magyarázata azonban további kutatásokat igényelne).

A fentiek alapján úgy tűnik, a Szepesföld örökös grófja címet nem kapta meg Csáky István (mint ahogy az sem valószínű, hogy Csáky László a lévai örökös grófi címet), de pusztán grófi címet igen, mégpedig a Szepes vára megszerzését követő években (a vármegyére vonatkozó örökös és főispáni címet pedig 1651-ben). Igaz erre vonatkozó forrás nem került elő, így még az sem zárható ki, hogy az uralkodó, illetve a Kancellária mintegy hallgatólagosan elfogadta, hogy a Csáky testvérek grófok.²⁴⁷

Azonban a problémakör csak látszólag zárható le Csáky István halálával, ugyanis fiai, István és László apjuk végrendeletének elkészülte után három héttel mindketten Szepesföld örökös grófjainak nevezik magukat, sőt apjukat is, egyértelműen elkülönítve azt a főispáni címtől.²⁴⁸ Egy emberöltővel később pedig már az uralkodó is így nevezi meg az ifjabbik Csáky Istvánt.²⁴⁹

Tisztázásra vár, hogy mindezek mögött volt-e uralkodói privilégium, vagy csupán a Csákyak elszántsága győzött-e akár többször is. Az azonban mindenképpen biztosnak látszik, hogy legkésőbb 1639–1641 évektől grófként tekintették Csáky Istvánt, testvérét Lászlót, és így leszármazóikat.

246 Pl. 1654. június 20., MNL OL A 57 XI. 2.

247 Ez a hipotézis annyiban sántít, hogy az alapja nem világos, azaz László esetében nem lehet összefüggésbe hozni Szepes várával, de az is lehet, hogy éppen ezt akarta elkerülni az Udvar.

248 „*Nos comes Stephanus de Chak perpetuus terrae Scepusiensis (...) comes Ladislaus de Chak similiter terrae et comitatus eiusdem Scepusiensis comes perpetuus, alias illustrissimi condam domini comitis Stephani de Chak perpetui terrae Scepusiensis et comitatus eiusdem supremi comitis...*” — Szepes, 1662. november 26., *Csáky Okl.* 742.

249 I. Lipót, 1693. december 11., Bécs, *Csáky Okl.* 766.

Kiadatlan források

- MNL OL **Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)**
Magyar kancelláriai levéltár
 Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája
- A 33 Propositiones et opiniones
 A 35 Conceptus expeditionum
 A 57 Libri regii
- Magyar kincstári levéltárak*
 Magyar Kamara Archívuma
- E 142 Acta publica
 E 148 Neo-regestrata acta
 E 185 Archivum familiae Nádasdi
 E 205 Acta cameraria
- Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai —
 Családok, személyek iratai*
 Esterházy család hercegi ágának levéltára
 Esterházy család hercegi ága
- P 108 Repositoryum
 Batthyány család levéltára
- P 1314 Missiles
 Mohács előtti gyűjtemény
- DL. Diplomatikai Levéltár – Collectio Diplomatica Hungarica.
 A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.
- Prímási Levéltár (Esztergom)**
 Act. rad. Acta radicalia
- OSzK Kézirattár **Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (Budapest)**
 Fol. Lat. 2257. „Paria diplomatvm variorum quae ex collectione
 diplomatica Caroli Feiervari descripta sunt.”

Bibliográfia

- Arisztokrata adatbázis* A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a XVI–XVII. században. <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/>
- Benda, 2007* *Benda Borbála*: Az Erdődy család XVII. századi genealógiája. In: Turul, 80. (2007) 4. f. 109–125. p.
- Benda–Koltai, 2008* *Benda Borbála – Koltai András*: Kutatások az Erdődy család bécsi levéltárában. In: Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2008. 429–460. p.
- Bónis, 1948* *Bónis György*: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, [1948].
- Bubryák, 2005* *Bubryák Orsolya*: Az ősök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában. In: Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a XVI–XVII. században. Szerk.: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2005. 549–581. p.
- Conrad, 2011* *Conrad, Hermann*: Deutsche Rechtsgeschichte. Bd. II. Neuzeit bis 1806. Ein Lehrbuch. Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Hamburg; 2011.
- Csáky Okl.* *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. I. kötet. 2. rész. Oklevelek 1500–1818-ig. [Szerk.: Bártfai Szabó László.] Budapest, 1919. (A Kőrösszegi és Adorjáni gróf Csáky család története I. kötet. Oklevéltár.)
- Cserpes–Szijártó, 2010* *Cserpes Tünde – Szijártó M. István*: Nyitott elit? A magyar főméltóságok a XVIII. században. In: Századok, 144. (2010) 5. sz. 1225–1261. p.
- Dávid, 2001* *Dávid Zoltán*: Az 1598. évi házösszeírás. Budapest, 2001.
- Deák, 1875* *Deák Farkas*: Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné, 1584–1649, életrajza és levelezése. Budapest, 1875.

- Deák*, 1888 *Deák Farkas*: Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza. Budapest, 1888.
- Dudithius Epistulae* Dudithius, Andreas: *Epistulae*. Ed.: Lech Szczucki – Tibor Szepessy. Pars I. 1554–1567. Budapest, 1992. /*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova XIII. 1./*
- Engel*, 1996 *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Budapest, 1996. (História Könyvtár – Kronológiák, adattárak 5.)
- Engel-Lővei*, 1992 *Engel Pál – Lővei Pál*: Két töredékes sírkő a Margitszigetről. In: Budapest régiségei, 29. (1992) 49–58. p.
- Erdélyi*, 2005 *Erdélyi Gabriella*: I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. (Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532. Budapest, 2005. (Lymbus kötetek 1.)
- Fallenbüchl*, 1988 *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai 1526–1848. Budapest, 1988.
- Fallenbüchl*, 1994 *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főispánjai 1526–1848. Budapest, 1994.
- Fógel*, 1917 *Fógel Lajos*: II. Lajos udvartartása. 1516–1526. Budapest, 1917.
- Fügedi*, 1970 *Fügedi Erik*: A XV. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Budapest, 1970. (Történeti statisztikai kötetek.)
- Hajnik*, 1888 *Hajnik Imre*: Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. Budapest, 1888.
- Héderváry Okl.* *A Héderváry-család oklevéltára*. Közlik: Radvánszky Béla – Závodszy Levente. I–II. Budapest, 1909, 1922.
- Hermann*, 1992 *Hermann Zsuzsanna*: Miképp került Divény vára a Balassák kezére? In: Levéltári Közlemények, 63. (1992) 1–2. sz. 61–70.

- Hermann, 1998* *Hermann Zsuzsanna*: Keseregjenek vétkük büntetésén. Ítélet Vörösvárról és végzés Rákoson. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 1998. 81–98. p.
- Koltai, 2012* *Koltai András*: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012. = (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források és feldolgozások 14.)
- Kóta, 1996* *Kóta Péter*: A címerinspektori hivatal a XVIII. században. In: Turul, 69. (1996) 1–2. sz. 28–34. p.
- Kubinyi, 1973* Fügedi Erik: A XV. századi magyar arisztokrácia mobilitása. [Ismerteti:] *Kubinyi András*. In: Századok, 107. (1973) 1. sz. 753–757. p.
- Kubinyi, 1988* *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. In: Századok, 122. (1988) 1–2. sz. 147–215. p.
- Kubinyi, 1994* *Kubinyi András*: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. In: Századok, 128. (1994) 2. sz. 288–319. p.
- A Magyar Nemzet Története* *A Magyar Nemzet Története*. Szerk.: Szilágyi Sándor. I–X. Budapest, 1895–1898.
- Magyarország története* *Magyarország története*. 1526–1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. I–II. Budapest, 1987. (Magyarország története tíz kötetben 3.)
- Majláth, 1888* *Majláth Béla*: A Majláth család nemzedékrendje. In: Turul, 6. (1888) 1. sz. 1–11. p.
- Maksay, 1990* Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén. Szerk., bev.: *Maksay Ferenc*. I–II. Budapest, 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 16.)
- Mályusz, 1926* *Mályusz Elemér*: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. V. közlemény. In: Levéltári Közlemények, 4. (1926) 1–4. sz. 94–129. p.

- Mikó*, 2010 *Mikó Árpád*: Kettős olvasatú siremlékek a kora újkori Magyarországon. In: Szinlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk.: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2010. 313–330. p.
- Mócsy*, 1961 *Mócsy András*: A Mons Claudius. In: Archaeologiai értesítő, 88. (1961) 2. sz. 178–179. p.
- Nagy*, 1857–1868 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. és Pótlék kötet. Pest, 1857–1868.
- Neumann*, 2007 *Neumann Tibor*: A Korlátköviék. Egy előkelő család története és politikai szereplése a XV–XVI. században. Győr, 2007. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások 5.)
- Pálffy*, 2009a *Pálffy Géza*: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a XVI. században. In: Történelmi Szemle, 51. (2009) 1. sz. 1–20. p.
- Pálffy*, 2009b *Pálffy Géza*: Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a XVI–XVII. század fordulóján. Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése. In: Századok, 143. (2009) 4. sz. 853–882. p.
- Pálffy*, 2009c *Pálffy Géza*: Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a XVI. századi Magyar Királyságban. In: Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Szerk.: Papp Klára – Püski Levente. Debrecen, 2009. (Speculum Historiae Debreceniense 4. »A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai«) 9–23. p.
- Pálffy*, 2010 *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a XVI. században. Budapest, 2010. (História Könyvtár – Monográfiák 27.)
- Pálffy*, 2011 *Pálffy Géza*: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata familia Magyarországon. In: Történelmi Szemle, 53. (2011) 1. sz. 63–84. p.

- Pálffy*, 2012 *Pálffy Géza*: A grófi cím a XVI–XVII. századi Magyarországon és Erdélyben. In: „...éltünk mi sokáig ’két hazában’...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Szerk.: Dáné Veronika – Oborni Teréz – Sipos Gábor. Debrecen, 2012. (Speculum Historiae Debreceniense 9. »A Debreceni Egyetem Történeti Intézete Kiadványai«) 177–191. p.
- Pálmány*, 1997 *Pálmány Béla*: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815). In: Mágnások, birtokosok, címerlevelek. Konferencia: Pécsvárad, 1995. szept. 12–13. Szerk.: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter. Debrecen, 1997. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) 37–96. p.
- Pálosfalvi*, 2000 *Pálosfalvi Tamás*: Cilleiek és Tallóciak: küzdelem Szlavóniáért (1440–1448). In: Századok, 134. (2000) 1. sz. 45–98. p.
- Papp*, 2008 *Papp Klára*: Csáky István és a Bocskai felkelés. In: Publicatones Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica, tomus XIII. – fasciculus 2. (Szerk. Horváth Zita). Miskolc, 2008. 111–127. p.
- Patay*, 1998 *Patay Pál*: Szatmári harangok. In: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, 39–40. (1997–1998) 361–396. p.
- Péter*, 1990 *Péter Katalin*: A barokk társadalom Magyarországon. In: A barokk kor műemlékei. Az Egri Nyári Egyetem előadásai. 1990. augusztus 15–22. [Eger?], 1991. 73–79. p.
- Péter*, 1994 *Péter Katalin*: Az örökös főrendiség létrejötte. In: Rubicon, 5. (1994) 10. sz. 16–19. p.
- Podmaniczky Okl.* A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. Közéttette, bev., jegyz.: Lukinich Imre. I–II. Budapest, 1937, 1939.

- Pozsony vármegye* Denis Pongrácz – Radoslav Ragač – Stresňák Gábor – Tomás Tandlich – Frederik Federmayer: *Pozsony vármegye nemes családjai*. Ford.: Kövesdi Gergely. [Bratislava] 2008.
- Schiller, 1900* *Schiller Bódog*: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Budapest, 1900.
- Teleki, 1852–1857* *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII. Pest, 1852–1857.
- Thallóczy, 1915* *Thallóczy Lajos*: Jajca (bánság, vár és város) története. Budapest, 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4.)
- Tóth, 2000* *Tóth Endre*: A továbbélő ókor. In: Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17 – szeptember 24. Szerk.: Mikó Árpád – Sinkó Katalin. /A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3./ 265–275. p.
- Vass, 1972* *Vass Előd*: Török adatok Rákoscsaba és Rákoskeresztúr hódoltságkori történetéhez. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 19. Budapest, 1972. 87–111. p.
- Wagner, 1774–1778* *Wagner, Carolus*: *Analecta Scepusii sacri et profani*. I–IV. Viennae, 1774–1778.
- Weber, 1895* *Weber Samu*: A szepesi városok grófjai sorrendjének kiegészítése. In: Történelmi Tár, 18. (1895) 401–408. p.
- Zrínyi levelek* *Zrínyi Miklós szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok*. Közli: Barabás Samu. I–II. Budapest, 1898–1899. (Monumenta Hungariae Historica – Magyar Történelmi Emlékek – Első Osztály – Okmánytárak.)